ISSN 0333-0362
NR. 3-4 - 2002
43. ÅRGANG
kr. 50.-

SPRÅKLIG SAMLING

Tidsskrift for aktuelle språkspørsmål

Temanummer:

Bymål på Sørøstlandet

Oslo

Sandefjord

Utgitt av Landslaget for språklig samling

SPRÅKLIG SAMLING

Ansvarlig redaktør: Arne Torp
E-post-adresse: arne.torp@inl.uio.no

Bladpengar: kr 150,– pr. år

Adressa til laget og bladet:

Postboks 636 Sentrum, 0106 OSLO
Postgiro 0532 1078666
Heimeside: http://home.no.net/lss/

Utgitt av:
LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Leiar: Pål Styrk Hansen
Tanumveien 89 E
1312 SLEPENDEN

Medlemspengar (inkluderer bladpengar):
kr 200,– pr. år
for skoleelevar, studentar og pensjonistar:
kr 100,– pr. år

Redaksjonelt

5. mai i år feira Bymålslaget sitt hundreårsjubileum. Laget oppstod i 1902 da en organisasjon som fram til da hadde hett *Det Norske Samlaget*, ble delt i to – *Bymålslaget* og *Landsmålslaget*. I de felles statuttene stod bl.a. dette:

> Begge lag har til formål, hver fra sin kant, å styrke og fremhjelpe det som norsk er – Landsmålslaget med bygdemålene som utgangspunkt, Bymålslaget ut fra bymålene.

Som de fleste nok kan se, er det nærmest samnorskideologi som er grunnlaget for i alle fall Bymålslaget. Det er heller ikke fritt for at det nok fins en del dobbeltmedlemskap i Bymålslaget og Landslaget for språklig samling – begge organisasjonene har også et solid innslag av norskfilologer, en rase som i alle fall tidligere ble sett på som suspekt i visse andre språkpolitiske kretser.

Bymålslaget framstår i dag likevel ikke som noen språkpolitisk interesseorganisasjon; virksomheten der er reint faglig motivert. Bymålslaget gir også ut sitt eget tidsskrift, det velrenommerte og velredigerte *Maal og Minne,* som ble grunnlagt i 1908 og fremdeles lever i beste velgående, utgitt på *forlaget* Det Norske Samlaget.

Vanligvis fører Bymålslaget en minst like tilbaketrukket og anonym tilværelse som LSS. Men i forbindelse med hundreårsfeiringa slo laget like godt til med et stort anlagt dagsseminar på Universitetet i Oslo, der hovedtaleren var ingen ringere enn amerikaneren *William Labov*, verdens antagelig mest berømte nålevende sosiolingvist; de kvantitative forskingsmetodene som han lanserte i diverse arbeider fra slutten av 1960-tallet og framover har satt varige spor etter seg i talemålsforskinga verden over, også i vårt land.

Labovs foredrag på jubileumsseminaret blir som rimelig kan være publisert i Bymålslaget eget tidsskrift *Maal og Minne*. Imidlertid har to av de andre bidragsyterne på seminaret, *Rolf Theil Endresen* og *Eskil Hanssen*, latt oss få lov til å gjengi deres seminarbidrag her i *Språklig samling*, noe vi setter stor pris på. Endresens foredrag handler om bymålsforsking på Sørøstlandet generelt, mens Hanssen tar for seg oslomålet spesielt, med utgangspunkt i den store såkalte TAUS-undersøkelsen han sjøl leda på 1970-tallet.

Så har vi vært så heldige å få to nybakte cand.philol.-er til å gjengi litt av det de har funnet ut i hovedfagsavhandlingene sine, som begge hadde som tema sørøstlandsk bytalemål hos unge mennesker. *Marianne Dahl* har undersøkt språkbruken i Sandefjord, mens *Vanja Jahnsen* har tatt for seg oslomålet. Redaktøren vil gjerne takke alle fire for bidraga, som har gjort at vi nå for første gang på ganske lenge kan presentere et skikkelig temanummer, som denne gangen altså er konsentrert om talemålet i den folkerikeste delen av landet, og særlig da bymåla i dette området, representert ved hovedstaden og en Vestfold-by.

Styret i LSS 2000-2001

Sentralstyret
Pål Styrk Hansen, leder
Arne Torp, nestleder
Ivar Hundvin, sekretær
Eric Papazian, kasserer
Thomas Hoel, styremedlem
Ellen Skolseg, styremedlem
Vanja Jahnsen, styremedlem
André Stryger,varamedlem
Elsa Kristiansen, varamedlem

Landsstyret
Lars S. Vikør
Gulbrand Alhaug
Rolf Theil Endresen
Arne Kjell Foldvik
Ernst Håkon Jahr
Svein Lie
Åshild Rykkja
Helge Sandøy
Knut Western
Jon Vidar

Varamedlemmer til landsstyret
Helge Gundersen
Einar Flydal
Johs. Fosså
Anne-Ma Grønlie
Øyvind Gulliksen
Reidun Guldal
Eskil Hanssen
Helge Omdal
Geirr Wiggen

Redaktør: Arne Torp
Revisor: Johs. Fosså
LSS sine medlemmer og varamedlemmer i Norsk språkråd:
Arne Torp (bokmål)
Ellen Skolseg (vara)
Lars S. Vikør (nynorsk)
Rolf Theil Endresen (vara)

Rolf Theil Endresen:

Bymålsforsking på Sør-Austlandet

Innleiing

Sidan mange av dykk som er samla her i dag ikkje er mellom mine nærmaste vener, er det sjølvsagt også mange av dykk som ikkje veit at eg har bygt meg hytte i Nissedal i Vest-Telemark. – "Folk flest tykkjer telemålet er vakkert," skriv Kjell Venås i artikkelen "Fjell-Noreg", eit kapittel i *Den store dialektboka* frå 1990, og han held fram slik:

> Det har å gjera med klangen i målet, tonegangen, uttala av einskildlydar. Eit subjektivt inntrykk kan vera at det ligg liksom ro og klassisk daning både over målet sjølv og dei som bruker det.

Det er som eg skulle ha sagt det sjølv. Eg dreg til Nissedal så ofte eg kan, og eg elskar å røde med dei innfødde. Det er som tradisjonane veltar over deg, og du ser dei regelrette lydkorrespondansane med norrønt klårt for det indre auga ditt. Du kan liksom ikkje heilt tru at folk kan snakke slik utan doktorgraden i norsk målsoge.

Tilbake til Kjell Venås. Han *begynner* avsnittet om Telemark med desse orda:

> Den nedste delen av fylket går ifrå. Historisk er det ein lut av det gamle Grenland. Geografisk har den delen vore vend sør- og austover mot sjøen og Vika, og språkleg har han fått ein vikværsk svip over seg. Det området blir det her gjort greie for i ein artikkel av Rolf Theil Endresen.

"Den nedste delen av fylket," skriv han. Ja, det går nedover på mange måtar her. Kven sa nokon gong at det ligg "ro og klassisk daning" over dei vikværske måla? Høyr berre kva Georg Apenes skriv om fredrikstadmålet i boka *Østfold* frå 1978:

> Sagbladenes hvin akkompagnerer ikke lenger sagbruksarbeidernes passiar på et norsk som målforskerne vegrer seg for å akseptere som dialekt."

Det er ingen som skildrar dialektane rundt Oslofjorden på den måten Venås skildrar telemålet. Men bymåla på Sør-Austlandet er no likevel emnet mitt.

Nokre presiseringar

'Bymål'

Men no kjem eg kje vidare utan ein del presiseringar. Ein kan kje snakke om bymålsforsking utan å prøve å forklare kva ein meiner med *bymål*. Det er ein viss tradisjon for å bruke ordet *bymål* om urbane arbeidarklassedialektar, men eg skal avvike frå den språkbruken og la ordet *bymål* vise til *alle* språkvariantane i ein by.

I Oslo snakkar vi tradisjonelt om austkantmål og vestkantmål, og begge delar er bymål i min definisjon.

Bymåla står med andre ord fyrst og fremst i motsetnad til bygdemåla, og her kan skilnadene vere ganske store. Gjennom dei sosiolingvistiske undersøkjingane til Anders Steinsholt, *Målbryting i Hedrum* og *Målbryting i Hedrum 30 år etter*, ser vi dei store tradisjonelle dialektskilnadene mellom Larvik og grannekommunen Hedrum, og dei relativt små dialektskilnadene mellom Larvik og andre vestfoldbyar som Sandefjord og Tønsberg eller grenlandsbyane Porsgrunn og Skien. – På den andre sida har det tradisjonelle bygdemålet i Hedrum og Grenland fleire sams drag som skil dei frå bymåla.

'Sør-Austlandet'

Men *Sør-Austlandet*, kva er det? La oss grovt seie at Sør-Austlandet er landet rundt Oslofjorden, området frå Oslo i nord via nedre Buskerud og Vestfold ned til Grenland på vestsida av fjorden, og frå Oslo via Follo ned til Østfold på austsida av fjorden. I dette området bur det bortimot 1,5 millionar menneske (1.426.286 per 1.1.2001) – eller nærmare ein tredel (31,67%) av innbyggjarane i landet. Omkring ein tredel av innbyggjarane på Sør-Austlandet bur i Oslo.

På Sør-Austlandet ligg det 12 byar med meir enn 15. 000 innbyggjarar. Før 1825 fanst det forresten *ingen* så store byar i dette området.

Søraustlandske bymål i nordiske hovudoppgåver

Sidan vi no er så godt i gang med oppramsing av tal, skal eg ta med nokre til i same slengen. Her om dagen gjekk eg inn på BIBSYS, nettsida til Universitetsbiblioteket i Oslo der ein kan søkje på litteratur. Eg skreiv inn tre stikkord: *hovudoppgåve* + *nordisk* + *språk* – og fekk 339 treff. Dei fleste av desse 339 oppgåvene er frå dei siste tretti åra, og fleire av universiteta våre er representerte. Mange hovudoppgåver som eg kjenner til er kje med på lista, men ho er likevel så lang at vi kan tillate oss å nemne som interessant at berre åtte til ti av desse hovudoppgåvene handlar om søraustlandsk bymål – det vi seie under 3%.

Sjølv om hovudoppgåver i nordisk språk langt frå er det einaste som er skrive om søraustnorske bymål, er det neppe mogeleg å halde eit emnemessig balansert fyredrag ved å berre byggje på *litteraturen* om emnet. Difor har eg også valt ei anna løysing. Eg skal snakke om det som eg synest er interessant, heilt uavhengig av kor mykje eller lite som er skrive om det.

Kvefsebol

Den etter kvart ganske så lenge salige Ivar Aasen fortel i *Norsk Ordbog* at ordet *kvefsebol*, det tyder "Hvepserede, Hvepsekube", og han legg til: "Ogs. uegentlig om et Selskab eller Partie, som er farligt at komme i Berørelse med."

Eg står her og føler meg som den vidgjetne handa i det "uegentlige Hvepserede", og skal snakke om bymålsforsking på Sør-Austlandet. Selskapet eller partiet som Aasen nemner, det må vere det nordistiske selskapet, og

dette selskapet tilhøyrer ikkje eg. Men eg er søraustlending, eg snakkar ein søraustlandsk dialekt, og eg er no eingong språkforskar. Så det får stå til.

Kvifor søraustlandske bymål?

Men kvifor har eg akkurat valt dei søraustlandske bymåla som emnet for fyrelesinga mi? Svaret er kje berre at eg har blitt beden om å snakke om det. Mykje av det som gjer bymåla i denne delen av landet særskilt forvitnelege, heng sjølvsagt saman med at den største byen i landet ligg innanfor dette området – same kor mykje eller lite ein kan tykkje om dét.

Som eg skal kome nærmare inn på seinare, er talemålet til dei høgare klassane i Oslo-området den mest dominerande dialekten i landet, men denne dialekten er også sterkt påverka av dialektane til dei lågare klassene i dette området, slik at søraustlandske talemålsdrag breier seg over store delar av Noreg.

Det er også utbyterikt å utforske relasjonane mellom oslomålet og andre søraustlandske bymål. Nettopp for di oslomålet er så dominerande, kan vi her studere eit klårt døme på påverknad mellom ulike bymål.

Byen

Nynorskordboka

Ordet *bymål* skal eg bruke om alle språkvariantane i ein by, sa eg i stad. Greitt nok, men kva er ein by? *Nynorskordboka* og *Bokmålsordboka* vel snarvegen til ein definisjon. Lat meg sitere *Nynorskordboka*, som seier at ein *by*, det er eit "tettbygd [sic] område som i samsvar med kongeleg resolusjon el. stortingsvedtak skal reknast for bykommune". Problemet med denne definisjonen er at han ikkje fortel oss noko særleg om det som særmerkjer byen i høve til andre tettbygde område, som landsbyen – og han stemmer vel heller ikkje i alle høve med målkjensla vår.

Hilmar Stigum

Den norske folkelivsgranskaren og museumsmannen professor Hilmar Stigum har behandla emnet på ein interessant måte i *Aschehougs Konversasjonsleksikon* frå 1972. Han dreg fyrst fram særeigne urbane næringar:

> Nå betegner ordet en større tettbebyggelse, som atskiller seg fra bygdene omkring og fra landsbyen ved at storparten av befolkningen ikke driver jordbruk, skogbruk el. fedrift. De typiske bynæringene er handel, samferdsel, håndverk, industri og administrasjon.

Vidare skriv han:

> En av forutsetningene for bydannelser er en viss sosial og økonomisk utvikling med en betydelig arbeidsdeling, som også setter sitt preg på byens struktur og dens indre differensiering mellom arbeidssteder og bosteder og mellom de forskjellige typer av arbeidssteder.

Stigum understrekar au at det ofte utviklar seg ei sosial differensiering innanfor bustadstroka, slik at dei kostbare bustadene finst i særskilde bystrok og skilde frå dei billegare bustadene.

Sjølv om landsbyar ikkje finst på Søraustlandet, og også i liten grad i andre delar av Noreg, finst dei i Sverige og Danmark, så det er relevant å framheve det som skil byar frå landsbyar, sidan det er med på å beskrive kva ein by er:

> Slike landsbyer kan ofte oppnå en betydelig størrelse, men tettbebyggelser av denne art kan ikke kalles by, fordi innbyggerne ikke er beskjeftiget i bynæringer, og fordi landsbyene ikke utvikler noen indre differensiering.

My Fair Lady

Den norsk-amerikanske språkforskaren Einar Haugen fortel i boka *The Scandinavian Languages* (1976 : 58) at då *My Fair Lady* feidde over Skandinavia, blei det i kvart land funne omsetjarar som lyktest i å gje att Eliza's cockney i ein "akseptabel ekvivalent". Ein kunne berre ty til "native tradition" med omsyn til "lower class urban speech". Lokale 'cockneyar' i København, Stockholm og Oslo hadde lenge vore grunnlag for klisjeaktig humor i viser, sketsjar, vitseteikningar og vitsebøker.

Ein grunn til at overføringa frå London og til dei nordiske hovudstadene var så grei, var ein viss sosiolingvistisk likskap mellom desse byane. Bysamfunn har ein hierarkisk sosial struktur med klare språklege fylgjer.

Klassesamfunnet

Den hierarkiske sosiale strukturen, som er grunna på skilnader i rikdom og makt, beskriv vi tradisjonelt ved å seie at samfunnet er *klassedelt*.

Det er relativt enkelt å finne døme på språklege fenomen som med stort utbyte kan studerast i eit klasseperspektiv, der dette perspektivet jamvel ser ut til å fungere som ein forklaringsmekanisme, og her kan eg vise til blant anna TAUS – *Talemålsundersøkelsen i Oslo*. Noko vanskelegare er det å finne fram til den mest eigna klassemodellen.

I sosiolingvistikken har det vore vanleg å operere med sosioøkonomiske klassar definerte på grunnlag av inntekt, yrke og utdanning. Dette gjev ein såkalla stratifikasjonell klassemodell, der individa i samfunnet er klassifiserte i eit kontinuum av klasse-grupperingar, og i britisk sosiolingvistikk er det vanleg å dele samfunnet i opptil sju forskjellige klassar:

1.Upper class	Overklassen
2.Upper middle class	Øvre middelklasse
3.Middle middle class	Midtre middelklasse
4.Lower middle class	Lågare middelklasse
5.Upper working class	Øvre arbeidarklasse
6.Middle working class	Midtre arbeidarklasse
7.Lower working class	Lågare arbeidarklasse

Eit alternativ til denne stratifikasjonelle modellen er den marxistiske toklassemodellen, basert på klassekampen mellom eit proletariat og eit borgarskap. Som Karl Marx og Friedrich Engels skriv i *Det kommunistiske manifest* (1848; norsk utgåve frå 1998), kapittelet "Borger og proletar":

> Vår epoke, borgerskapets epoke, utmerker seg ved at den har forenklet klassemotsetningene. Hele samfunnet spalter seg mer og mer i to store fiendtlige leire, i to store klasser som står i direkte motsetning til hverandre: borgerskap og proletariat.

Engels legg til ei fotnote i den engelske utgåva av 1888, der han definerer desse klassane slik:

> Med borgerskap menes her klassen av moderne kapitalister, som eier de samfunnsmessige produksjonmidlene og utnytter lønnsarbeid. Med proletariat klassen av moderne lønnsarbeidere som ikke har noen egne produksjonsmidler og er henvist til å selge arbeidskrafta si for å leve.

Eg skal kje bruke mykje tid på å vurdere ulike klassemodellar i høve til kvarandre, men sjølve emnet slepp vi kje heilt unna. I fyrste omgang kan vi berre slå fast at innanfor sosiolingvistikken har stratifikasjonsmodellen vist seg enklast å bruke, for di han er lettare å kvantifisere.

Likevel peikar ein del forhold i retning av at ein del viktige sosiolingvistiske fenomen blir borte i ein altfor streng stratifikasjonsmodell. Eg skal seinare nemne ting som støy opp under ein meir polarisert klassemodell.

Indre og ytre språkhistorie

Det er vanleg i norsk språkhistorisk forsking å skilje mellom indre og ytre språkhistorie. Den indre språkhistoria, det er endringane i uttale, grammatikk og ordtilfang, mens den ytre språkhistoria handlar om sjølve språksamfunnet, om dei sosiopoliske tilhøva i det samfunnet der språket blir brukt, om språkvariantars vekst og fall, og om påverknadene mellom dei.

Den dannede Dagligtale

Ei av dei målvitskapleg mest forvitnelege ovringane i både ytre og indre søraustlandsk bymålssoge er framveksten av den språkvarianten som ikkje har noko allment godteke namn, men som Knud Knudsen blant anna kalla *den dannede Dagligtale* – det vil seie ein eigen overklassedialekt – til forskjell frå det han kalla *Folkesproget* – språket til lågare klassar. – Einar Haugen (s. 407) uttrykkjer det slik i *The Scandinavian Languages* (omsett til norsk av meg):

> Den nye øvre middelklassen som blei aristokratiet i det moderne Noreg skapte sitt eige *lingua franca* i form av eit dansk uttala med norske tunger […].

No kan det kanskje hevdast at denne dialekten voks fram på landsbasis, men både den indre og den ytre språkhistoria viser at Christiania hadde ein sentral plass i denne samanhengen.

Fram til slutten av 1700-talet

Grovt rekna kan vi seie at fram til slutten av 1700-talet snakka dei fleste innfødde nordmenner einkvan lokal dialekt, og språket varierte lite mellom ulike samfunnslag. Tilhøva i andre delar av Nordvest-Europa var ganske like. Lynda Mugglestone fortel i boka *'Talking Proper'. The Rise of Accent as Social Symbol* frå 1995 om det som hende i England på den same tida, og det er mange parallellar. Eg nemner somme av dei etter kvart.

Andre typar samfunn

Vi må kje gje inntrykk av at sosialt baserte språklege skilnader var noko som oppstod for fyrste gongen på denne tida. Det var lang tradisjon for å snakke til dømes fransk, tysk eller litt latin for å demonstrere høg rang, og slikt er framleis velkjent i andre delar av verda – eg kjenner fenomenet godt frå fleire afrikanske land, der klasseskilnader ikkje blir uttrykte gjennom variasjonar i lokale afrikanske språk, men gjennom bruk av dei gamle kolonispråka engelsk, fransk og portugisisk. Det er kje primært snakk om å bruke dei europeiske språka i visse samanhengar, men om å blande element frå desse språka inn i dei afrikanske språka, med såkalla *kodeveksling* som resultat. Jamnt over kan vi seie at i mange afrikanske samfunn aukar graden av kodeveksling di høgare oppover i samfunnet vi kjem. Det er rimeleg frå ein typologisk synsvinkel å rekne med at slikt har fyrekome hos oss i tidlegare hundreår.

Ulik status knytt til ulike dialektar

Det nye var at ulike dialektar eller variantar av det same språket blei tillagde ulik status – statusen varierte mellom ulike måtar å uttale det same ordet på. Eg ser her bort frå skiljet mellom dansk og norsk. Sjølv om framveksten av *den dannede Dagligtale* førte til ei sterk fordansking av talespråket til dei høgare klassene, er det ikkje desse nasjonale spursmåla som er emnet i dag. Eg vel heller eit bilete der vi har å gjere med ulike dialektar over eit dansknorsk språkområde.

Søraustlandsk borgarnorm

No skal eg kje halde fram med å bruke termen *den dannede Dagligtale*. Eg har ingen illusjonar om at det lèt seg gjere å finne fram til ei nøytral nemning som alle synest er grei, så eg skal like godt kalle det *språknorma til det søraustlandske borgarskapet* – eller i kortform *søraustlandsk borgarnorm*.

Eg brukar *borgarskapet* som ei samnemning for dei høgare sosiale laga, og kallar det ei *norm* for å understreke framveksten av denne språkvarianten som eit døme på *normutvikling*. Dette kjem eg meir inn på seinare.

I staden for søraustlandsk borgarnorm kunne eg ha nytta ei nemning som *søraustlandsk munnleg bokmål* eller

den i mine augo litt meir provoserande nemninga *standard søraustlandsk* (eller *standard austnorsk*), men eg har satsa på nemningar som passar inn i det biletet eg ynskjer å teikne av den søraustlandske språkstoda.

Fyresetnader for framveksten av borgarnorma

Frå ein sosiolingvistisk synsvinkel er det interessant å spyrje seg kvifor denne borgarnorma tok til å vekse fram. Kva var dei viktigaste sosiolingvistiske fyresetnadene for denne framveksten? La meg skissere kort mitt eige syn.

Sosial differensiering er ein naudsynt fyresetnad for utviklinga av ei borgarnorm, men ikkje tilstrekkjeleg, for det trengst ein viss *folkeauke* – så vi får eit folketal i dei høgare klassene som er stort nok til å "bere" ein eigen talemålsvariant, for å seie det slik. Vi skal kje gløyme at ved folketeljinga i 1801 hadde Christiania berre 9527 innbyggjarar, eller 8931, dersom vi held utanfor Akershus festning (292) og folk som budde på grunn som byen åtte i Akers sokn (304). Miljøet som borgarnorma kunne vekse fram i, må ha vori eit lite mindretal av desse rundt ni tusen menneska.

Men sosial differensiering og folkeauke strekk heller ikkje til, om ikkje folk i dei høgare klassene utgjer eit *sosialt nettverk*. Sosiolingvistisk nettverkanalyse blei fyrst utvikla av Leslie Milroy omkring 1980 i samband med undersøkjingane hennar i arbeidarklassemiljø i Belfast, og eg skal kome meir inn på dette emnet seinare.

I tillegg kjem at ein viss *status* på *fyrehand* må vere knytt til visse språkformer. I England hadde dialekten ved hoffet i London status nok til å bli kopiert i visse miljø utover landet; i Noreg hadde vi den norske leseuttalen av det danske skriftspråket.

Endeleg måtte det finnast *folk som trong eit statusmål*. Frå England fortel Lynda Mugglestone om korso folk på veg oppover i det sosiale hierarkiet brukte statusmålet for å signalisere tilhøyr høgt oppe, medan adelen og arbeidarklassen var meir konservative og heldt på former som braut med den nye borgarnorma.

1800-talet blir til vanleg framstelt som ein overgangsfase mellom eit *standssamfunn* med liten sosial mobilitet til eit *klassesamfunn* med stor mobilitet opp og ned mellom klassene, og språk blir utan tvil eit viktigare statusmerke i eit mobilt klassesamfunn enn i eit samfunn der du er fødd inn i ein særskild stand. Arne Torp og Lars S. Vikør fortel i boka *Hovuddrag i norsk språkhistorie* (1993) om norske tilhøve (s. 129, 134):

> Overklassa var kring 1800 delt i to åtskilde grupper: *embetsmenn* og *handelsborgarar*. Det ser ut til at det særleg var embetsmennene som la seg etter å snakke mest mogleg «korrekt» etter skriftspråket. […] Handelsborgarane baserte statusen sin på rikdom, og trong ikkje i same grad å bruke språket som eit kulturelt statussymbol. […] Vi har vitnemål som tyder på at dei ofte snakka svært dialektfarga utan å leggje seg til nokon høgtidsuttale.

I eit allmennt typologisk perspektiv burde vi vente at borgarnorma blei stendig viktigare etter kvart som vi kom over i eit klassesamfunn med aukande sosial mobilitet og eit veksande borgarskap.

Den indre historia til borgarnorma

Denne sosiolingvistiske drøftinga av korso borgarnorma voks fram, har eg knytt til Christiania/Oslo og Sør-Austlandet på ein relativt skjematisk måte, ofte med eit typologisk perspektiv, men dersom vi går over frå den ytre til *den indre språkhistoria*, ser vi straks at arenaen nettopp er denne delen av landet, særleg hovudstaden.

Borgarnorma har teke opp språklege element frå søraustlandsk folkemål, til dømes pronomenet *dere* i 2. person fleirtal, i staden for dansk *I, Eder*. Forma *dere*, eventuelt med *di* som subjektsform og *dere* som objektsform, høyrer tradisjonelt berre heime i folkemåla i Oslo og langs vestsida av Oslofjorden, og ned til Moss på austsida. I tilgrensande område finn vi former som *dår, døkk, dikkon*.

Når vi er over på den indre historia til denne språkvarianten, er vi faktisk ute på ganske tynn is, *for få delar av nyare norsk språkhistorie er meir neglisjert enn den historiske utviklinga av borgarnorma.* Dette er ein av kjepphestane mine. Borgarnorma blir heller ikkje beskriven i oversiktsverk om norske målføre.

Norsk leseuttale av det danske skriftspråket?

Det heiter seg at borgarnorma oppstod som norsk leseuttale av det danske skriftspråket, men det er kje heile historia.

Som eit døme kan vi ta forma [ho:de], som ikkje er ein leseuttale av den danske skriftspråksforma *Hoved(e)*. Det er velkjent at [ho:de] er eit lån frå københavnsk talemål. Eit liknande tilfelle har vi når borgarnorma har København-uttalen [må:ern] av *Morgen* i staden for leseuttalen [mårgen], mens folkemåletet har [mårra] – eller når borgarnorma har København-uttalen [fu:l] i staden for leseuttalen [fugl] eller [fuggel], mens tradisjonelt søraustnorsk folkespråk har [fæueL] eller [fuggeL] ([L] står for "tjukk l").

Andre problem er preteritumsendinga [-et], som i [kastet], mot folkespråkets [kasta]. På grunnlag av skriftspråksforma *kastede* skulle vi vente *[kastede] i borgarnorma. Det finst ein omfattande litteratur om problemet, og eg kan kje kome inn på alt saman her. – Ein kan tenkje seg påverknad frå bergensmålet. Bergen hadde ved folketeljinga i 1801 omkring dobbelt så mange innbyggjarar som Christiania, og hadde i hundreåra fram til 1800 utvikla "ett fælles bymål for høie og lave", ifylgje Amund B. Larsen og Gerhardt Stolz i boka *Bergens bymål* (s. 19) utgjeven av Bymålslaget i 1911, og preteritumsformer som [kastet] er som kjent eit karakteristisk drag ved alle variantar av dette bymålet, mens landsbygda rundt byen har [kasta]. – Men uttalen [-et] av preteri-

tumsendinga kan au ha røter i dansk talemål. Av Aage Hansens *Udtalen i moderne dansk* (København 1956) går det fram at *kasted* i staden for *kastede* tidlegare må ha vore vanleg i dansk, og forma rima med perfektum partisipp *kastet*. I "moderne rigstalesprog" gjeld dette berre i "visse stillinger i sammenhængende tale" (s. 42), men det var framleis vanleg i poetisk språk då Hansen skreiv boka si, og det var vanleg i målføra, særskilt i jysk. Uttalen av den finale d-en varierer mellom "stungen d" og ein ustemd plosiv som ligg nær ein norsk t-lyd.

Problematisk er det også at den bundne inkjekjønsforma endar på [-e], som i *et kast – kastet* [kaste], i staden for *[kastet]. Også dette stemmer Bergens bymål, sjølv om ein au kunne tenkje seg forklaringar på dette i skjeringspunktet mellom med det danske skriftspråket og det tradisjonelle søraustlandske folkemålet – jamfør drøftingane i Amund B. Larsens *Kristiania bymål*, som Bymålslaget gav ut i 1907.

Det finst au former som truleg berre kan forklarast som lån frå svensk, nemleg [be:na] og [ba:rna]. Slike former har vore vanlege i borgarmålet i Stockholm, medan det danske skriftspråket hadde *Benene* og *Børnene* og tradisjonelt søraustlandsk folkemål hadde [bæina] og [bå:na] (eller [onga / ongane]).

Kvifor borgarnorma har forma [sko:g], og ikkje ein leseuttale [skå:v] (basert på den danske skriftspråksforma *Skov*) eller den folkemålsbaserte [skæu] er også overraskande, og påverknaden er vel minst like gjerne frå svensk som frå norske målføre utanfor Sør-Austlandet.

Vi veit at den austlandske borgarnorma endra seg på fleire punkt i løpet av 1800-talet. K. Brekke: *Bidrag til dansk-norskens lydlære* frå 1881 beskriv blant anna eit anna vokalsystem enn det vi finn i dag; den gong fanst lange open-midtre vokalar (*ä* og *ö* i dåtidas lydskrift) i *ræv* "rev", *læse* "lese", *høre* "høyre" og *ørn* "ørn" som stod i opposisjon til trong-midtre vokalar (*e* og *ø* i dåtidas lydskrift) i *fed* "feit", *mere* "meir", *høne* "høne" og *sød* "søt". Den opne æ-lyden (*æ* i dåtidas lydskrift) fanst berre framfyre *r*, som i *være* "vere".

Vi veit au at leseuttalen auka – kanskje som eit resultat av mindre kontakt med Danmark? Medan [brøllåp] omkring 1880 var vanleg borgaruttale av ordet *Bryllup*, i samsvar med københavnsk uttale både då og no, kom etter kvart leseuttalen [bryllup] inn i staden. Men det finst ingen systematisk og omfattande gjennomgang av alle sider ved korso denne nye dialekten tok form – trass i at det tvillaust høyrer heime blant dei mest fascinerande sidene ved nyare søraustlandsk bymålshistorie.

Språkstandardisering

Den søraustlandske borgarnorma voks fram i ein periode då skriftspråket heile tida var dansk, og skriftspråket gjenspegla i svært liten grad det som skjedde med talespråket før på 1900-talet, med rettskrivingsendringane i dansk-norsken i 1907 og 1917, som nettopp justerte skriftspråket med basis i den søraustlandske borgarnorma. – Som kjent var det seinare forsøk på å au ta omsyn til det søraustlandske arbeidarmålet som skapte verkeleg språkpolitisk uro.

Med James Milroy & Leslie Milroy i artikkelen "Varities and Variation" (*The Handbook of Sociolinguistics*, 1997) skal vi omtale den prosessen som skapte denne norma for *language maintenance* eller *språkvedlikehald*.

Vi skal kje gå djupt inn i dette emnet, men språkvedlikehald er ein prosess som skaper og held oppe ei norm, og eit særtilfelle av språkvedlikehald er *språkstandardisering* – det at mektige sosiale grupper innfører språknormer. Standardisering fører til ein einsarta struktur i eit språk, ved at variasjon blir motarbeidd og undertrykt ved stigmatisering av andre variantar, såkalla ikkjestandard-variantar. Den søraustlandske borgarstandard er heller ikkje ferdig-standardisert, då det framleis er ein god del variasjon, og det skjer stadig endringar. Standardisering er ein diakron prosess som kan fyregå over lang tid, og som ikkje blir fullførd i anna enn daude språk.

Det er kje uvanleg i dag å høyre eller sjå den søraustlandske borgarnorma omtala som *standard austnorsk*, og namnet passar godt dersom vi med standardspråk forstår den språkvarianten som har høgast prestisje i eit samfunn. Men det kan vere greitt å gjere eit par presiseringar:

For det fyrste er kje den søraustlandske borgarnorma resultatet av språkstandardisering, dersom vi med språkstandardisering meiner medviten, institusjonell språkplanleggjing. Dei høgare sosiale laga har utvikla ei relativt einsarta talenorm, men det er freistande å hevde at det er resultatet av arbeidet til den vidgjetne *usynlege handa* – det vil seie til dels umedvitne krefter som verkar over einskildindividet. Vi treng å utforske dei diakrone prosessane som skaper normer i eit samfunn.

For det andre kan kje den søraustlandske borgarnorma hevdast å vere den einaste søraustlandske talemålsnorma. Å snakke ein søraustlandsk arbeidarklassedialekt inneber ikkje primært å avvike frå borgarnorma, men heller å fylgje andre normer. Normpresset kan vere like sterkt blant talarar av andre språkvariantar enn borgarnorma, noko eg veit av eiga røynsle.

Arbeidarklassespråket

Vi er no på veg over i arbeidarklassespråket. Einar Haugen skriv i *The Scandinavian Languages* (s. 364) at byveksten skapte ein ny type differensiering i talespråket, nemleg ein *vertikal* variasjon i staden for – eller i tillegg til – den *horisontale* variasjonen som ein finn på landsbygda. Vidare understrekar han at den største befolkningsveksten i byane var ei fylgje av innvandring av landarbeidarar.

La meg kome med nokre få tal frå Statistisk sentralbyrå for å vise veksten i talet på industriarbeidarar. På landsbasis steig talet på fabrikkarbeidarar frå 12 279 i 1850 til 99 581 i 1909. Talet heldt fram med å stige heilt fram til 1966 og 1967, med unntak av nedgangsperiodane på 1920- og 1930-talet.

Vidare er det for vår del verdt å leggje merke til at i 1966 jobba vel 40 prosent av alle industriarbeidarar i dei gamle industrifylka Oslo, Østfold, Buskerud og Telemark. *Tilbakegangen* i talet på industrisysselsette kjem eg tilbake til seinare.

Auken i talet på industriarbeidarar i bystroka på Sør-Austlandet skapte nye språkvariantar, med tilblivingshistorier som ifylgje mange språkforskarar har visse drag sams med tilblivingshistoria til borgarnorma.

Einar Haugen skriv vidare (s. 364-365) at landarbeidarane som innvandra til byane tok med seg dialektane sine, som ikkje trong vere frå det umiddelbare opplandet til desse byane. Dei danna eit blanda og ofte mobilt proletariat, og talespråket deira blei eit *lingua franca* mellom bygdedialektane og *den dannede Dagligtale*. Oppdaginga av dette vulgærspråket som ei lågklassenorm kom seint i forskingshistoria, skriv Haugen, så det er vanskeleg å dokumentere fenomenet særleg mykje tidlegare enn år 1800.

Samansmelting av fleire dialektar

Det er nærliggjande å gå tilbake til Amund B. Larsen i *Kristiania bymål* (1907). Etter å ha omtala den store innvandringa til byane, skriv han (s. 16):

> Trods denne store og blandede tilstrømning har Kristiania dog nu et vulgærsprog der ved sammenfatning av positive og negative mærker, ved karakteristiske lån og særegne konservatismer er tilstrækkelig utskilt til at kjendes fra alle andre byers og bygders mål.

Som kjent inneheld dette "vulgærsproget" målføredrag frå både Sør-Austlandet og Midt-Austlandet. Vi treng ikkje gå lenger enn til presens og preteritum av verbet *kaste*. Oslo har den midtaustlandske presens-forma *kaster*, som skil seg frå den sør-austlandske forma *kastær*. Vidare har Oslo den søraustlandske preteritum-forma *kasta*, som skil seg frå den midtaustlandske forma *kaste*.

Også andre stader på Sør-Austlandet oppstod det einsarta arbeidarklassemål. Eg er sjølv oppvaksen i industriarbeidarmiljø i Grenland. Her var det i min oppvekst på 40-, 50- og 60-talet eit klart skilje mellom språket til borgarskapet og språket til arbeidarklassen, men innanfor Grenland var den geografiske variasjonen i kvar klassevariant minimal. Eg har aldri vore i stand til å høyre forskjell på folk frå Porsgrunn og Skien, same kva samfunnslag dei kom frå – og Brevik, Stathelle og Langesund hadde heller ikkje så mange særmerke. Men det var ein del skilnader på arbeidarklassemålet og bondemålet, for eksempel kunne ein blant bøndene høyre forma *ho*, mens vi sa *hu*. Halvor Dalene skreiv mykje om dette emnet i artikkelen "Bymål og bygdemål i ytre delen av Telemark fylke" (*Maal og Minne* 1947).

Også i Grenland har innvandringa vore stor. Som eit døme kan eg nemne at av dei fire besteforeldra mine kom berre mormora mi frå Grenland. Dei tre andre var frå Kragerø, Notodden og Jevnaker.

Forenkling i bymåla

Det er au klåre tendensar til at bymåla, både borgarmål og arbeidarmål, er forenkla i både lydsystem og grammatikk samanlikna med bygdemåla, og det er rimeleg å tru at dette er eit resultat av den spesielle tilblivingshistoria til bymåla. Dette forholdet er kjent frå studium av bymål i mange land og i fleire delar av Noreg. (Jf. Haugen, *The Scandinavian Languages*, 1976 : 365.)

Anders Steinsholt gjev mange døme på dette i boka *Målbryting i Hedrum*. I arbeidarmålet i Larvik har vi, jamført med Hedrums-målet, blant mykje anna ei forenkla fleirtalsdanning ved substantiva, med sterkare gjennomføring av regelen om *–ær / –ane* ved fleirtal av hankjønsord og *–er / –ene* ved fleirtal av hokjønsorda, mens tradisjonelt Hedrums-mål i større grad har gamle unntak av typen *benker, flekker, griser, sauer* i hankjøn og *myrær, øksær* i hokjøn.

Sosiale nettverk

Det er som før nemnt klåre parallellar mellom utvikling av ei borgarnorm og ei arbeidarnorm i Oslo. Både i borgarskapet og i arbeidarklassen oppstod det eit relativt einsarta språk. I begge klassene kan *sterke sosiale nettverk* postulerast som ein viktig fyresetnad.

Sterke sosiale nettverk fungerer over tid som normgjennomføringsmekanismar. Milroy & Milroy definerer *nettverksstyrke* på grunnlag av to variablar, *tettleik* og *mangfald*:

- Eit nettverk er maksimalt *tett* dersom alle kjenner alle.
- Eit nettverk er *mangfaldig* (eller multiplekst) dersom A og B har å gjere med kvarandre i fleire samanhengar eller *capacities*, til dømes som både arbeidskameratar og vener.

Normkonflikt

Eg legg vekt på å framstelle desse språktilhøva som ein konflikt mellom to normer. Eg hevdar at dei tradisjonelle urbane industrisamfunna på Sør-Austlandet var klårt klassedelte, med to klårt åtskilde talenormer.

Det er også verdt å dra inn Milroy & Milroy ("Varieties and Variation") igjen, som skriv at sterke sosiale nettverk og sterke solidaritetsband er karakteristiske for lågare og høgare sosiale grupper, lat oss seie i overklassen og øvre middelklasse versus arbeidarklassen, og at både

tettleiken og mangfaldet i dei sosiale nettverka er mindre i dei midtre sektorane i samfunnet, lat oss seie i resten av middelklassen. Desse skilnadene kjem tvillaust av skilnader i levesett i ulike samfunnslag.

Desse sosiale skilnadene kan igjen brukast til å forklare språklege skilnader, med større variabilitet i dei midtre samfunnslaga.

Innovasjon og spreiing

Men vi må vidare. Eit emne som er verdt eigne undersøkjingar, men som i søraustlandsk samanheng ikkje har blitt granska i særleg grad, er *innovasjonar og spreiing*, og eg skal fyrst og fremst seie noko om spreiinga. Dei forskjellige språkvariantane påverkar kvarandre, men ikkje på vilkårlege måtar, slik at innovasjonar ikkje spreier seg like lett frå alle miljø.

Det er velkjent at søraustlandsk bymål breier seg med stor fart på store delar av den austlandske landsbygda, men dette fell utanfor emnet mitt.

På grunnlag av eigne og andres observasjonar av språkendringar på Sør-Austlandet på 1900-talet meiner eg å kunne setje opp mellom anna fylgjande tendensar, som også er kjende frå andre stader.

(1) Spreiing skjer frå større til mindre byar, og ikkje omvendt.

(2) Spreiing skjer lettast innanfor den same samfunnsklassen.

Eit karakteristisk trekk ved den tradisjonelle målføretilhøva i blant anna Vestfold og Grenland er den store skilnaden på bymålet og bygdemålet. Eg har tidlegare nemnt dei nærmast klassiske studia til Anders Steinsholt av språkendringane i Hedrum, som viser noko av dette. Det Steinsholt viser oss, er eit bygdemål som skil seg sterkt frå bymålet, samtidig som bymålet i alle byane i Vestfold og Grenland er svært einsarta.

Det er lett å vise at mykje av det som skil bymåla frå bygdemåla er påverknad frå Oslo. Drag frå oslomålet har hoppa frå by til by, gjennom Drammen og nedover Vestfold til Grenland. Det var til dømes i mellomkrigstida at perfektum partisipp-former som *finni* kom inn i arbeidarmålet i Grenland; fram til då hadde hadde alle sagt *fonni*. Her kan ein kanskje hevde at det blei større skilnad på borgarmål og arbeidarmål, sidan borgarmålet framleis har *funnet*. Dei nye formene må ha kome frå Vestfold-byane, la oss seie Larvik, mens folk på landsbygda mellom Larvik og Porsgrunn/Skien hadde *fonni* til lenge etter siste krig – og sjølvsagt også eldre folk i bystroka.

Når det gjeld borgarmålet, er det svært lite som varierer frå den eine byen til den andre på vestsida av Oslofjorden. Det er mogeleg at grenlandsborgaren framleis kan kjennast på uttalen av det korte fremre og det lange bakre a-fonemet, men også dette er nok på veg ut.

Distingvert

Vi veit at å *distingvere* tyder "å skilje" eller "å skilje mellom", og det distingverte språket er då det som skil seg ut, som er annleis. Vi kan kje sjå bort frå denne eigenskapen eller dette fyremålet med borgarnorma, og ein kan i prinsippet tenkje seg at borgarnorma varierer litt frå by til by, slik at nettopp dei formene er mest akseptable som skil seg frå den lokale arbeidarnorma. Det finst ein del anekdotiske stoff på dette området, og eit par døme kan nemnast.

Mitt inntrykk er at formene *krage* og *farge* er meir akseptable i borgarmålet Grenland enn i Oslo, der *krave* og *farve* er rekna som mest akseptabelt. I Grenland har arbeidarmålet *krave* og *farve*, mens det har *krage* og *farge* i Oslo.

I byane i søndre Østfold, området der folkemåla har mykje monoftongisering av dei gamle diftongane, kan det sjå ut som om statusen til diftongane er litt annleis enn på resten av Sør-Austlandet.

Men her står det mykje arbeid ugjort.

Ragnar Baartvedt

Eg hadde for ein del år sidan ein samtale med den no avdøde NRK-mannen Ragnar Baartvedt, som opphavleg var frå Larvik. Sidan eg er frå Porsgrunn, hadde vi mykje å snakke om. I min oppvekst på 50-talet fanst det ikkje eit einaste pol i heile Telemark fylke, så den som trong noko å drikke, måtte ta seg ein tur til Larvik. Når nokon sa dei skulle til Larvik, så skjøna vi med ein gong fyremålet med reisa.

Men no snakkar eg meg bort. Baartvedt kjende inderleg godt til den gamle pol-løysa i Telemark, men ellers meinte han larviksfolk interesserte seg lite for grenlandsbyane. "Vi stod med ryggen mot Grenland og ansiktet mot Oslo," sa han. Biletet var slåande og godt. Tenk dykk kvar søraustlandske by som ei samling menneske. Alle menneska ser ein veg, innover mot botnen av Oslofjorden.

Notida og framtida

Eg skal avslutte dette fyredraget med nokre merknader om notida og framtida.

Sjølv flytta eg frå Grenland til Oslo i 1966, det året Noreg og Sør-Austlandet hadde fleire industriarbeidarar enn det nokon gong har hatt både før og seinare.

Færre og færre industriarbeidarar

Opplysningar frå Statistisk sentralbyrå viser som tidlegare nemnt at i 1966 jobba 40% av alle industriarbeidarar i dei gamle industrifylka Oslo, Østfold, Buskerud og Telemark, der moderne industri blei etablert i andre halvdel av 1800-talet.

I 1998 hadde talet gått ned til 27% – mens talet har sti-

ge på Vestlandet, med 10.000 nye industriarbeidsplassar i same tidsrommet.

Sterkast har nedgangen vore i Oslo, med 65.000 tilsette i industrien i 1966 og 28.000 i 1998 – det vil seie ein nedgang på 37.000. Men også i dei andre gamle industrifylka ser vi same tendensen, med ein samla nedgang i same tidsrommet på 24.000 i Østfold (10.000), Buskerud (7.000) og Telemark (7.000).

Frå industriby til middelklasseby

Kjartan Fløgstad tek opp avindustrialiseringa av Oslo i boka *Osloprosessen* frå 2000. I kapittel 10.5 fortel han om ein kronikk Ottar Brox hadde i *Dagbladet* 25. august 1999, der Brox hevdar at i tiåra etter den 2. verdskrigen har Oslo gått gjennom ei fundamental endring *frå industriby til middelklasseby*.

Det er rimeleg å spyrje seg om ikkje eit slikt perspektiv kan vere med og forklare dei djupe språklege endringane som skjer i hovudstaden. Det gamle arbeidarklassemålet som ein høyrde over alt på Austkanten på slutten av 60-talet er i ferd med å bli borte (sjølv om det overlever i opplandet til hovudstaden) – mange yngre folk kjenner det berre gjennom gamle opptak frå Chat Noir.

Men er tradisjonelle klasseanalysar framleis relevante i Oslo og på Sør-Austlandet i dag? Eg overlèt ordet til Fløgstad og *Osloprosessen* (s. 120):

> Men den store nye middelklassen Oslo nå har, treng fleire tenarar enn den vesle middelklassen byen hadde på 50-talet. Då Oslo framleis var ein industriby, var det kvinnene frå arbeidarklassen som utgjorde arbeidskraftsreserven. «En hær av industriarbeiderkoner sto klar med bøtte og kost.» I dag, då langt fleire advokat-, meklar- og forskarkontor må vaskast, kan ikkje behovet for tenarskap dekkast av dei tradisjonelle formene for rekruttering: arbeidarkvinner, utkantungdom.
>
> Alle veit at dette er forklaringa på auken i talet på «eksotiske» innvandrarar i Oslo. Oslo ville i mange år hatt minkande folketal om det ikkje hadde vore for innvandringa.
>
> Desse endringane i Oslos klasseforhold har mange følger.

Fløgstad nemner nokre fylgjer. Dei språklege fylgjene overlèt eg til oss alle å tenkje over.

Språklig samlings litteraturpris 1974 til Rolf Stenersen

Gjennom åra er det mange Oslo-forfattere som har fått Språklig samlings litteraturpris. Den første av dem var "aksjemekleren, sprinteren, finansanalytikeren, forfatteren, språkreformatoren og kunstsamleren" (for å sitere fra vaskeseddelen til Espen Søbyes Stenersen-biografi fra 1995) *Rolf Stenersen* (1899-1978). Som vi skjønner, en mangfoldig herre. Det var nok likevel først og fremst forfatteren og dernest språkreformatoren som kvalifiserte han for LSS sin litteraturpris. Det som følger her, er fra Stenersens bok *Aksjer, kunst, kunstnere* (Gyldendal 1970). Han forteller her om hvordan det gikk til da han og Arnulf Øverland skilte lag i språksaken.

Arnulfs kjærleik til språket smitta over på meg slik at jeg fikk egne meninger, og vårt vennskap kjølna. Jeg endte med å si at han skreiv bedre norsk i sine vers enn i sin prosa.

> Et barn kan ligge blek og klar
> og dele ut de ting han har.
> Kan du med samme milde ro
> gi fra deg kappe, stav og sko.

"Det er fullkomment norsk," sa jeg, "men når du skriver: 'En erfaren flue betenker seg før den setter seg på sirup, så setter den seg.' så er det såre morsomt, men ord som *erfaren* og *betenker seg*, det er ikke godt norsk. Det bryter med den tung-lette rytmen som preger norsk språk." Jeg hadde tatt til å telle språktall og ga meg til å lære min lærer at *b, d* og *g* er dansk og på veg ut, mens for hvert år som går, blir det flere p'er og t'er og k'er. Dessuten er det for mye *e* i riksmålet, hele 16 %. E er en gørr kjedelig lyd som ikke noen kan synge. Svensk er et vakkert språk. Der har de ofte *a* hvor vi har *e*. Vi må se å kvitte oss med hauger av *e* og få *a* inn. Du har selv tatt opp svenske ord. Du skriver *tevling*. Det er mye bedre enn *konkurranse*. Kort sagt, vi må ta oss av samnorsken, gjøre den så vakker som mulig. Legge den litt opp til svensk."

"Syns du: Gata er sperra, lyder vakkert?"

"Ja," sa jeg.

"Da er mitt arbeid med deg spilt. Vil du være med å undergrave mitt språk? Skal du være med å skyve fram Vika-målet? Du vet sjøl du ikke har språkøre og derfor har strøket på skolen i språk. Så teller du skrifttegn og finner at utviklingen har ført med seg noen færre *b* og *d* og noen flere *p* og *t*. Det visste vi alle. Det vi ikke visste, var at kjennskapet til dette var nok til å lede språkutviklingen mot Vika-målet. Landsmålet har jeg ikke noe imot. Det vet du godt. Vika-målet, det er nå det verste."

"Det er folk flest i gata som lager språket," sa jeg, "og de sier ikke at det klør i "benene" og at en må lukke "døren i hytten". Det må en være bergenser eller stril for å gjøre. Det er trist, men enda til og med du må finne deg i å bli oversatt. Det må vi alle. Du er sikkert en stor dikter, men oversatt til nytt norsk blir du. Bare versene dine kommer til å klare seg lenge. Ikke noen kan stoppe språkutviklingen. Du har valget mellom å hoppe med eller bli akterutseilt."

"Takk for i kveld," sa Arnulf, "og takk for alle dage."

Eskil Hanssen:

Talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS) – et tilbakeblikk

Faghistorisk bakgrunn

Talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS) var et forskningsprosjekt som foregikk i tidsrommet 1971 til 1976. Omtrent samtidig var *Talemålsundersøkelsen i Bergen* (TUB) i gang.

På det tidspunkt hadde bymåla i Norge vært gjenstand for utforskning og beskrivelse i om lag 100 år. Før det, altså på 1800-tallet, var det nok mange – også språkforskere – som meinte at bymåla var av liten verdi. De blei holdt for å være simple og vulgære, avarter av språk. I et perspektiv for nasjonal språkreising fortonte de seg som for mye påvirka av dansk og for lite enhetlige.

Kort sagt blei de av flere grunner tilskrevet lav sosial status og ikke verdige objekter for forskning. På 1900-tallet skjedde det smått om senn et skifte i synet på bymål. Det skyldes sikkert i stor grad Amund B. Larsens banebrytende avhandling *Kristiania bymål* fra 1907. Den viste, som Trygve Knudsen sier i en artikkel om Oslomålet, at bymåla er "selvstendige sproglige enheter med temmelig faste konturer". Og ikke nok med det: Oslomålet "med egne trekk og egen farve er en realitet [...] også i Oslomenneskenes sinn" (Knudsen 1928).

I dag er det innlysende at urbane språkforhold og byenes språkvarieteter er interessante ut fra mange perspektiver. Det at bymåla har en egenart, gjør at de kan beskrives og analyseres med det som utgangspunkt. Det blir også aktuelt å se dem i forhold til de språklige naboene. Det er også i større byer at en finner mest språksosial variasjon, mest flerspråklig samspill og språkkontakt. Og sist, men ikke minst: Bymåla er kraftige kilder for språklige innovasjoner og spredning av nye språktrekk.

Noen av bymåla her i landet er ganske ulike varietetene som brukes i områda omkring byene. Bergen er det beste eksempel på det. Både Bergen og Trondheim (i noe mindre grad) kan betraktes som språklige "øyer". Andre byer er derimot språklig sett nokså like sine respektive nærområder. Det er tilfellet med Stavanger og Tromsø, og må vel også sies å gjelde Oslo.

I noen byer er det store språksosiale skiller – Oslo og Stavanger kan tjene som eksempel på det – mens andre er språksosialt nokså homogene: Det samme bymålet brukes både av høy og lav, med bare lite variasjon. Det er tilfellet med Bergen, Kristiansand og flere til. Hvorfor det har blitt slik jeg har antyda, er i mangt og mye gåtefullt, f.eks. hvorfor det skjedde en språklig-sosial polarisering i Oslo, men ikke i Kristiansand eller Kongsberg.

Oslo var den første byen her i landet som ble beskrevet som språksamfunn, i og med Amund B. Larsens bok. Det skjedde få år etter at Bymålslaget blei stifta. Larsen var med og stifta laget, så det er en klar sammenheng her. Da hadde Larsen for lengst markert seg som landets fremste dialektolog etter Ivar Aasen. Han var godt skolert i den tids språkvitenskap, særlig fonetikk, og hadde et nært samarbeid med den mest framstående norske fonetikeren på den tid, Johan Storm.

Fra et metodologisk synspunkt er Larsens bok interessant. Han bygger ikke bare på sin egen kjennskap til målet, men har også brukt "hjemmelsmænd" (som faktisk var straffanger), og han har brukt som konsulenter personer som kunne folkemålet. Avhandlinga om hovedstadens språk er et ypperlig arbeid, innholdsrik, perspektivrik, analytisk og presis. Hovedsaka er "vulgærsproget" og dets formlære. (Vulgærsprog skal ikke oppfattes som en negativ betegnelse, men heller forstås nøytralt som synonymt med folkemål.) Men Larsen tar også for seg den sosiale variasjonen i språksamfunnet Kristiania, og har mange opplysninger om det høyere talemålet og variasjonsskalaen mellom de to ytterpunktene. Han beskriver og forklarer slike fenomen som situasjonsavhengig språkveksling, registerskifte (selv om termen ikke fantes da), og mener at mange av østkantens folkemålsbrukere hadde lært og brukte en "høyere" språkform i visse situasjoner.

Larsen fortsatte med bymålsstudier, i samarbeid med andre. I 1912 kom et større verk om Bergens bymål, og i 1925 var turen kommet til Stavanger.

Det skulle gå nesten ti år fra Larsens pionerarbeid til Oslo-målet igjen blei granska. Det skjedde i en artikkel med tittelen "Bemerkninger til dagligtalen i Kristiania" av Alfred Jensen (Jensen 1916). Det er et eiendommelig arbeid. I dag vil mange stille seg noe skeptisk både til siktemålet og til det metodiske grepet med å bruke skriftlige, skjønnlitterære kilder, ofte kilder av usikker eller tvilsom verdi. Siktet var først og fremst å trekke fram syntaktiske trekk som var typiske for "skjødesløs, ureflektert dagligtale i motsætning til dannet, vel overveiet tale". Artikkelen er en interessant eksempelsamling, og den har en del opplysninger om språktrekk som ikke er i bruk i

dag. Det er ikke mye analyse, men en kan glimtvis få gode opplysninger, som f.eks. en stilistisk rangering av uttrykk som *far, far min, faren min, faderen* – her får forfatteren fram betydningsforskjellene. Et normativt grunnsyn trer tydelig fram, og kan virke noe plagsomt for en moderne leser.

I denne tidlige perioden blei det skrevet flere avhandlinger om bymål. Noen av dem tok sikte på spesielle deler av språksystemet, slik som Ragnvald Iversens *Syntaksen i Tromsø bymaal* (1918), som noe seinere fikk to oppfølgere, fra Stavanger (Berntsen & Larsen 1925) og Kristiansand (Johnsen 1942/1954). Bymålslaget sørget for utgivelsen av de studiene som her er nevnt og flere til.

I det metodiske er de nokså forskjellige fra Larsens pionerarbeid. Forfatterne bygger på eget kjennskap til målet; de brukte altså introspeksjon, ser det ut til, med en del litteratureksempler innimellom, og det er lagt stor vekt på eksemplifisering og bredde, mindre på analyse. I det metodiske bygger de på Falk og Torps *Dansk-norskens Syntax* fra 1907. Det er ingen nedslag av strukturalistisk tenkning eller annen teori; hovedsaken er dokumentasjon. Det er heller få innslag av det språklig-sosiale perspektivet som Larsen hadde, med omsyn til forskjeller og variasjon i de respektive urbane språksamfunna. Språket ses isolert fra enhver kontekstuell forankring, det være seg sosial, i forhold til tale eller skrift, ulike sjangrer osv. Disse arbeidene var naturligvis ikke enerådende innafor feltet dialektologi, men slik var hovedtrekkene i bildet.

En enslig svale var en tidlig undersøkelse av språknormer hos Oslo-barn. Den blei utført i 1954 av Odd Nordland, med bruk av empiriske (og kvantitative) metoder. Nordland påviste store forskjeller mellom elevenes språkbruk ved en østkant- og en vestkantskole. Det var også stor forskjell mellom gutter og jenter i bruk av bl.a diftonger og *a*-former.

I det store og hele må en si at i en lang periode var systembeskrivelsene av enkelte dialektvarieteter, fortrinnsvis eldre former, det som dominerte den faglige scenen.

Internasjonal nyorientering

1960-tallet innvarsla flere kursendringer i språkvitenskapen, særlig tydelig i USA. Flere forskere orienterte seg bort fra den formalistiske strukturalismen og dens tradisjonelle interessefelter. Nye fagdisipliner blei utvikla, med nye grunnleggende teoretiske forutsetninger og nye metodiske arbeidsmåter. Sosiolingvistikken var én slik disiplin, og temaer som språkkontakt, språkskifte og språkveksling (variasjon) blei satt på dagsorden. I 1963 skreiv en av pionerene, *William Labov*, om sosial motivasjon for lydendringer, og i 1966 utga han sitt store verk om språksosial lagdeling i New York. Ett viktig grunnlag var at språk skulle studeres empirisk, gjennom direkte observasjon og i den sosiale konteksten der språket brukes.

Det tok noen år før sosiolingvistiske teorier og resultater av undersøkelser blei kjent her i landet. Men det var tegn til at noe nytt var i emning. I 1967 skreiv Helge Omdal om det høyere talemålet i Stavanger i jamføring med folkemålet samme sted. Andreas Bjørkum studerte generasjonsskilnader i målbruken i Indre Sogn. I 1971 sluttførte Olaug Rekdal sin hovedoppgave, som ikke blei en tradisjonell studie av sunndalsmålet, men av dialektmodifisering hos personer som flytter fra sitt primære språkmiljø.

I vårt naboland Sverige slo impulsene fra den internasjonale sosiolingvistikken ned tidligere, og store forskningsprosjekter blei satt i gang. Spesielt må nevnes *Talsyntax* og *Skrivsyntax* i Lund, som ga mye inspirasjon til TAUS.

TAUS-prosjektet

Forslaget om å starte et bymålsprosjekt i Oslo kom fra prof. Einar Lundeby, og det blei sendt til Forskningsrådet i 1970. Rådet kom i åra som fulgte til å spille en aktiv rolle for å fremme ny språkforskning og tverrfaglighet. Rådets formann, professor Eva Sivertsen (som selv var språkforsker), og professor Arne Hannevik gjorde en spesiell innsats her.

Prosjektplanen for talemålsundersøkelsen den gang var nokså vid og generell. Ett formål i TAUS var å granske lydforhold, bøyning og syntaks, med særlig vekt på syntaksen. Det var forutsatt at det skulle samles inn nytt autentisk materiale, og det blei gjort lydbandopptak av samtaler med 48 personer fra typiske øst- og vestkantmiljøer, jamt fordelt på kvinner og menn i ulike aldre. Materialet omfatter 23 timer opptak og er på ca. 212.000 ord. Det transkriberte materialet blei lagra datamaskinelt, og edb blei brukt også til andre arbeidsoppgaver. Databehandling av språk var ennå i sin barndom eller spede ungdom, og det lå derfor mange utfordringer i å utvikle dette verktøyet.

Ved mange språktrekk kan en påvise forskjeller mellom sosiale grupper (øst – vest, kvinner – menn). Men det er like påfallende at det er stor individuell variasjon (innenfor alle gruppene), uansett hvilket fenomen det gjelder. Noen personer er storbrukere av tjukk l, eller trykk på første stavelse i ord som *banan*, eller et syntaktisk fenomen som passiv. Hos noen (få) ordner forskjellige språktrekk seg i systematiske bruksmønstre med stor samvariasjon, slik at man kan snakke om en tydelig varietet. Her fins både tradisjonelt "folkelig" østkantmål og høyere talemål.

Hva kunne TAUS-prosjektet fortelle om det tradisjonelle folkelige Oslo-målet, og forholdet til vestbydelenes talte riksmålsvariant? En har jo helt siden Larsens dager regna med en slik motsetning, så distinkt at det var rimelig å snakke om to varieteter. Det har vært en vanlig

oppfatning at det er flere markante (distinktive) trekk ved øst-varieteten, som for det første skiller den sterkt og tydelig fra det høyere talemålet og for det andre fra østlandske dialekter ellers, som det for øvrig er nært slektskap til. Jeg vil meine at disse språktrekka i grad av markeringsverdi (saliens) kan rangeres slik: trykk på første stavelse (i importord av typen *banan* osv.), jamvektsregel (kløyvd infinitiv: *komma : kaste*), tjukk l (særlig i ord som *bord* og *hard*), diftonger, senkning av *i* og *e* (*fresk; løst*), *a*-bøyning i substantiv- og verbformer (med ulik saliens) og visse pronomenformer (*henner, a, døm*). Flere av disse trekka blei undersøkt.

To talemålstrekk i bruk: Tjukk l og *a*-former

Tjukk l i bruk blei undersøkt av Ernst Håkon Jahr. Alle informantene i TAUS brukte tjukk l, både de fra øst og vest i Oslo, bortsett fra en yngre mann fra vest. Det er ikke så rent få eksempler hos hver enkelt, selv om de prosentvis (av mulige tjukk-l-former) utgjør en liten del. Forskjellen mellom øst- og vestkantinformantene er betydelig:

Øst	Vest
16,4	4,0

Det er også en markant forskjell mellom kvinner og menn. I øst-gruppa har alle de ni mennene mer tjukk l enn samtlige kvinner, unntatt én. Halvparten av mennene har mer enn dobbelt så mye som gjennomsnittet for kvinnene. Hos vestkantinformantene er tendensen den samme, men ikke så markant. Verdiene for de fire gruppene er slik:

Kvinner øst	Menn øst	Kvinner vest	Menn vest
10,5	22,2	2,2	5,8

Det man ellers kan forundre seg over, er etter min mening at tjukk l i det store og hele er så lite brukt. Noen forklaring på det har jeg ikke.

Bøyningsformer med *–a* har som kjent vært gjenstand for mye vurdering og diskusjon, spesielt i sammenheng med offisiell normering av bokmålet. Det gjelder særlig bøyning av hokjønnsord og svake verb av *kaste*-typen. I den offisielle normeringsdebatten har ordskiftet pågått i godt og vel hundre år, og her er også språkstatistikk blitt brukt. Hvordan er det så med bruken etter så mange års kampanje for å få større aksept for *a*-former i skriftlig bruk? I sin hovedoppgave har Knut Western undersøkt det (Western 1974). Her må vi nøye oss med noen hovedpunkter i undersøkelsen. Det er flere språklige forhold som griper inn i valg av form, bl.a. skillet konkret – abstrakt, om ordet er et "høytidelig" ord og annet. Den sosiale profilen av *a*-bruken har mange fasetter. Ti av informantene har ingen *a*-former, sju av disse er fra vest (både kvinner og menn), tre er kvinner fra øst. Fire av de ni kvinnene fra vest har ingen *a*-endinger; de øvrige fem mellom 7 og 23 %. Mennene fra vest har en god del mer, særlig de eldste av dem. Mennene fra øst er de som topper lista: Åtte av dem har mellom 60 og 100 % *a*-former. De gruppene som danner ytterpunktene, er altså kvinnene fra vest og mennene fra øst, og gjennomsnittsverdiene for gruppene gir et bilde som svarer godt til den interindividuelle variasjonen.

Menn øst	Kvinner øst	Menn vest	Kvinner vest
73,7	43,3	14,5	7,6

I svake verb av *kaste*-typen er profilen den samme, men her er forskjellen mellom øst og vest større.

Syntaktiske konstruksjoner

Den syntaktiske analysen i hovedprosjektet gjaldt forhold som setningslengde, visse trekk ved setningsbygning: utelatelser av setningsledd, setningsavbrudd og noen syntaktiske feilkonstruksjoner, videre enkelte forhold ved ordbruk, så som interjeksjonenes funksjon, sjølkorrigeringer og annet. Det blei også undersøkt hvilke utslag det kan gi om samtalesituasjonen er uformell eller formell.

Den gjennomsnittlige setningslengden er 10 ord. Bak dette tallet fins en variasjon mellom ca. 8 og 14, mens det er enkeltsetninger med fra 1 ord til 52. Det er stor individuell variasjon. Den kan ikke knyttes til sosial tilhørighet, bortsett fra at mennene fra vest generelt har noe lengre setninger enn de andre (12,0 ord mot 9,3). Kvinnene både fra øst og vest hadde noe større verbal aktivitet enn mennene, det vil i denne sammenhengen si at de gjennomgående hadde lengre svarreplikker. Her hadde alder en god del å si: De eldste var de mest taleaktive. Det var ellers mer sjølkorrigeringer (leksikalske og syntaktiske reparasjoner, f.eks. *jeg tok – bar med et par spann*) hos vest-mennene enn hos de andre.

I syntaktisk kompleksitet og setningsbygning fins det en del forskjeller. Et eksempel på det er bruken av såkalte setningsfragmenter:

Intervjuer: *Hva er ditt første minne fra barndommen?*
Intervjuperson: *Hm. Første minne fra barndommen.* [Tenkepause]
Intervjuer: *Hvordan var kjøkkenet innreda?*
Intervjuperson: *Kjøkkenet innreda, der som jeg bodde?*

Som vi ser, kan de være både utsagn og spørsmål. Det siste er ikke vanlig; som regel er de svar på spørsmål. Setningsfragmenter var mest brukt av kvinnene fra øst, noe mindre av mennene, enda mindre av kvinnene fra vest, mens mennene fra vest brukte mest fullstendige, eksplisitte setninger. Det samme mønster fant man ved utelatelse av setningsledd; her var forskjellen mellom gruppene enda mer markert. Setningsavbrudd (sjølforskyldte) hadde mennene fra øst mest av (13,3 % av setningene); det andre ytterpunktet var mennene fra vest – også her snakket de mer "korrekt": Bare 10 % av setningene var avbrutte.

En liten oppdagelse var et overraskelsesmoment: bruken av svarord. Det viste seg at omkring halvparten av *ja* og *nei* ikke var svar på ja-nei-spørsmål (slik man vanligvis trur), men kom etter åpne spørsmål, i sammenhenger som dette:

Intervjuer: *Hvor bor du nå?*

Intervjuperson: *Nei, altså nå bor jeg ned' ved Bislett.*

Funksjonen kan en si er å være åpningssignal ved replikkskifter. Det var særlig mye av dette hos kvinnene fra vest, lite hos mennene fra samme sosiale miljø.

Andre arbeider med tilknytning til TAUS

TAUS-prosjektet har levert materiale til ei rekke hovedoppgaver og andre arbeider. Disse studiene bringer fram flere aspekter ved språksosiale forskjeller, og påviser særegne trekk ved talemål i motsetning til skrift. Geirr Wiggen gjorde en egen undersøkelse av utvalgte ungdommer etter mønster av hovedprosjektet. I en teoretisk del av oppgaven har han ei kritisk drøfting av positivismen i språkvitenskapen. Andre hovedoppgaver behandler bruk av leddsetninger, utfylling av forfeltet og passiv, uttrykk for årsaksrelasjoner. Her skal bare nevnes noen få eksempler.

Passiv er inngående behandla i grammatisk tradisjon, både rent strukturelt og i et bruksperspektiv. Det har vært en gjengs oppfatning at passiv brukes mindre i tale enn i skrift. En undersøkelse av TAUS-materialet gjort av Kristin Hagness bekrefter dette: Bare 4,5 % av setningene (i alt 14.223) har passiv. Bruken av passiv i skrift varierer mye, og det gjør det problematisk å generalisere. I lovtekster og politisk sakprosa er det påvist 40 – 50 % passivsetninger, mens aviser i dag ligger på omkring 7 – 10 %. Det er altså klart at passiv brukes jamt over mindre i tale enn i skrift.

Det blei påvist nokså klare sosiale forskjeller i bruken av passiv. I de fire gruppene av informanter har kvinnene fra øst i gjennomsnitt 1,9 % setninger med passiv, mens mennene fra vest har fem ganger så mye. Den individuelle variasjonen er stor. Noen av informantene har bare 2 – 3 eksempler, 0,5 – 2 %, andre opp til 15 %. Det utslagsgivende korrelat (men ikke forklaring!) er både kjønn og sosial bakgrunn, og enkeltfaktorer som utdannelse og bruk av skriftspråk i yrkessammenheng. Flere av de mest passivbrukende mennene hadde høy utdannelse og var sysselsatt i typiske "skriftspråksyrker".

Når resultatene holdes opp mot tidligere studier, finner vi at passivbruken har gått sterkt tilbake over tid. Passivens domene er blitt stadig mer innskrenket, både strukturelt og funksjonelt. (Det er f.eks. vanskelig i dag å tenke seg former som *toks*, *brøts*.) Det kan også dokumenteres at omskrevet passiv (med *være/bli*) fortrenger *s*-passiv, og at de betydningsmessige skillene mellom passivformene viskes mer og mer ut (eksempelvis statisk – dynamisk passiv). For øvrig kan det nevnes at de tekstlige motivasjonene for å bruke passiv kan kompletteres: Tekstflyt (*tema-rema*-struktur) spiller en viktig rolle.

Ett hovedoppgaveprosjekt (Reine 1980) gjaldt bruk av nominale (substantiviske) leddsetninger, som blei studert både ut fra bruk (sosial variasjon) og syntaktisk struktur. Det er i gjennomsnitt 2 leddsetninger pr. 5 helsetninger, dvs. i 40 % av helsetningene. Også her er det betydelige individuelle forskjeller, med variasjon mellom 30 og opp til 60 %, i et ekstremt tilfelle 81,9 %.

Det viste seg å være et annet sosialt variasjonsmønster enn for passiv. Likheten var at mennene fra vestkanten skåret høyt; i bruk av leddsetninger lå de langt over de andre gruppene (52,1 %, mot ca. 36 % hos de øvrige). Utdanningsnivå ga sterkt utslag, med stigning i tre grupper fra ca. 32 til 51 %.

Det kunne påvises mange former for variasjon i setningsbygningen både innafor leddsetninger og i forholdet mellom leddsetninger og deres oversetninger. De to ordstillingsvariantene, hel- og leddsetningstypen ("hun sa at hun *ikke kunne* komme/at hun *kunne ikke* komme") var likt fordelt. Siden *at* kan sløyfes i visse tilfelle, var det aktuelt å gå nærmere inn på forutsetninger for lik utelatelse. Merkelig nok var bruk av *at* mest vanlig ved leddsetningsordstilling, slik at det blei en dobbel markering av leddsetningens status.

Setningsbygningen var mer variert enn i skriftspråklig stil. Framrykking av ledd innafor leddsetningen var f.eks. ganske vanlig, jf. "Mor sa at *flagg* skal du ha"; "Da tenkte jeg at *der* har vi hatt mye moro". Det er også mye flytting av ledd fra leddsetningen (setningsknute): 23,7 % av objektssetningene har det (eks. "*Sunn og næringsrik* tror jeg jeg kan si at den var"). Det er også mye bruk av hybrider, spesielt blandingsformer mellom referatsetninger (med *at*) og direkte tale (eks. *Så sa 'n det atte "dra fortere", sa 'n*).

Det syntaktiske trekk som er mest typisk talespråklig, er imidlertid ekstraponering (dislokering) – om en ser bort fra syntaktiske feil. Fenomenet er lite behandlet i grammatisk litteratur, til tross for at det er vanlig i mange europeiske språk, og det blir ofte sterkt fordømt i skriftspråklig bruk. Gro Flaten behandler i sin hovedoppgave ekstraponeringer i TAUS-materialet.

Ekstraponering vil si at et setningsledd rykkes ut og plasseres foran eller etter den egentlige setningsrammen; leddet kan (men må ikke alltid) erstattes av et proord. Eks. "*Han og jeg,* vi er gode busser". "Dem hadde vel litt ekstra, *disse storfolka*". Det fins en egen type med trykklett pronomen: "jeg vet ikke, *jeg*". Også i spørresetninger kan man ekstraponere ledd: "*Fisk*, fikk dere kjøpt det på kaia?" – likeså i bydesetninger. Den tekstlige funksjonen kan være forskjellig: å tematisere eller retematisere en

størrelse og dermed få bedre flyt i teksten, eller det kan være å tydeliggjøre referansen til et ledd, eventuelt beskrive den eller det som det vises til. Andre ganger er det snakk om kontrast.

Ekstraponeringer er frekvente i talespråk: 21,8 % av setningene i materialet, for å være nøyaktig, har en ekstraponering, med nokså lik fordeling av foran- og etterstilte. Det er stor variasjon i bruken: Noen personer har bare ca. 11 %, mange omkring 30, og et par nærmere 50 % – det siste tallet vil si i snitt én ekstraponering for annenhver setning. I bruken av etterstilte ekstraponeringer er det en tydelig sosial profil: minst hos mennene fra vest, mest hos mennene og noen kvinner fra øst. I den gruppa på 9 (1/4) som har minst, er det 7 menn fra vest, og gjennomsnittet for alle 9 er 4,0 %, mens det i høyfrekvensgruppa er 20,4 %. Denne består av 7 menn og kvinner fra øst. Foranstilte ekstraponeringer varierer mye fra person til person, men det er ikke noen sosiale mønstre. Også intervuerne brukte ekstraponeringer når de formulerte spørsmål spontant, jf. det siterte eksemplet: *Fisk, fikk dere kjøpt det på kaia?*

Oppsummering

TAUS-prosjektet har vist at sosiale forskjeller i språk ikke bare gjelder lydlige forhold eller bøyningsformer, som har vært standardtemaer i sosiolingvistisk forskning i lang tid. Også syntaktiske trekk inngår i språksosiale variasjonsmønstre. Det kan være former for setningsbygning, alt fra kompleksitet til syntaktisk korrekthet. Trekk ved lyd- og bøyningssystem har vært og er fremdeles bærere av ulike grader av sosial prestisje, og dermed har variasjonen vært lettere å forklare. Men forklaringene har vært omdiskuterte. Det er ikke fullt så lett å tenke seg at syntaktiske trekk ligger innafor bevisstheten om sosialt relevante språklige variabler. Derimot er det ingen tvil om at vi her finner faktorer som er interessante og viktige i dimensjonen skriftlig – muntlig språk.

Da de store bymålsprosjektene foregikk var Oslos sosiale geografi temmelig forskjellig fra i dag. Det som da var typisk østkant, er blitt mer heterogent på mange måter, med et større mangfolk av språk og dialekter. Vår tids østkantvarietet har likevel fortsatt mange tradisjonelle trekk i behold, later det til, og den kommer til å ekspandere kraftig i åra som kommer. Det kan vi se av prognosene for befolkningsvekst i byens østlige randsoner. Vi kan alt nå se konturene av et mangfold av språk, dialekter og andre varieteter i nettverk av komplekse, kryssende og skriftende identiteter. Hva resultatene av disse prosessene vil bli, kan bare framtida vise.

Litteratur:

Berntsen, Mandius og Amund B. Larsen. 1925. *Stavanger bymål.* Oslo: Utgitt av Bymålslaget

Bjørkum, Andreas. 1968. *Årdalsmål hjå eldre og yngre.* Oslo: Universitetsforlaget

Foss, Aud. 1978. *Om fortid av svake verb i Oslo-mål.* Upublisert hovedfagsavhandling, Universitetet i Oslo

Flaten, Gro. 1978. *Bruken av ekstraposisjon i et talemålsmateriale fra Oslo.* Upublisert hovedfagsavhandling, Universitetet i Oslo

Guldal, Reidunn. 1977. *Språklige uttrykk for årsaksrelasjonen i et talemålsmateriale.* Upublisert hovedfagsavhandling, Universitetet i Oslo

Hagness, Kristin. 1978. *Bruken av passiv i Oslo-målet.* Upublisert hovedfagsavhandling, Universitetet i Oslo

Hanssen, Eskil o.a. (red.) 1986: *Artikler 1-4* (Skrifter fra TAUS)

Iversen, Ragnvald. 1918. *Syntaksen i Tromsø bymaal.*

Jahr, Ernst Håkon. 1975. l-fonema i Oslo bymål. I Hanssen, E. o.a. red. 1986.

Jensen, Alfred. 1916. "Bemerkninger til dagligtalen i Kristiania." I *Maal og Minne.*

Johnsen, Arnulf. 1942 og 1954: *Kristiansands bymål* (1-2) Oslo: Utgitt av Bymålslaget

Knudsen, Trygve. 1928. "Om sproget i Oslo." I *St. Hallvard.*

Labov, William. 1963. "The social motivation of a sound change." I *Word* nr. 19.

Labov, William. 1966. *The Social Stratification of English in New York City.*

Larsen, Amund B. 1907. *Kristiania bymål.*

Nordland, Odd. 1954. "Språknormer hos Oslo-barn, et eksperiment med en billedprøve." I *Maal og minne.*

Omdal, Helge. 1967. "Noen trekk ved det høgere talemålet i Stavanger jamført med folkemålet." I *Maal og minne.*

Reine, Tord A. 1980. *Leddsetninger i et talemålsmateriale fra Oslo.* Upublisert hovedfagsavhandling, Universitetet i Oslo

Rekdal, Olaug. 1971. *Modifisert dialekt.* Upublisert hovedfagsavhandling, Universitetet i Oslo

Simonsen, Kåre. 1979. *Fundamentfeltets utfylling i talemålsmateriale.* Upublisert hovedfagsavhandling, Universitetet i Oslo

Western, Knut. 1974. *A-endinger i substantivkategorier i Oslo-mål.* Upublisert hovedfagsavhandling, Universitetet i Oslo

Wiggen, Geirr. 1974. *Sosio-syntaktisk undersøking av talemålet til utvalgte grupper Oslo-ungdom.* Upublisert hovedfagsavhandling, Universitetet i Oslo

Marianne Dahl:

Talemålsstrategier blant barn og unge i Sandefjord

Hva karakteriserer talemålet til barn og unge i Sandefjord i dag? Hvorfor snakker de som de gjør? Til sammen utgjorde disse to spørsmålene rammen rundt min hovedoppgave i nordisk språk og litteratur. I denne artikkelen presenterer jeg de resultat jeg kom fram til, men også veien fram mot disse resultatene.

Gjennom prosjektet *Talemålsendring i Noreg* (TEIN) har vi fått en rekke dokumentasjoner av den språklige variasjonen vi i dag kan finne i mange norske samfunn. Det er ikke lenger like lett å snakke om begrep som *dialekt* og *standardtalemål*, og avgjøre hvorvidt folk snakker det ene eller det andre. Det er ofte stor variasjon både språkbrukere mellom, og innenfor den enkeltes språkbruk. Stor variasjon i folks talemål blir ofte tolket som et tegn på at dialekten er i ferd med å endre seg. Er dette tilfellet også i Sandefjord?

På mange måter kan det virke som om vi er på vei mot en mer individualistisk språkbruk, og vi kan snakke om at den enkelte språkbruker velger sin egen språklige strategi. Dette er en utvikling vi finner igjen på en rekke andre samfunnsområder. Folk stilles overfor en mengde valg som de treffer på bakgrunn av mer eller mindre bevisste overveielser. Dette fører i mange tilfeller til en mer individualistisk livsstil. Kanskje kan en slik utvikling også resultere i at folk ikke lenger nødvendigvis snakker på samme måte gjennom hele livet, men at talemålet til den enkelte vil gjenspeile de omskiftelige kontekstene det moderne individet beveger seg i. I den sammenheng blir det interessant å se nærmere på hvilke forhold i denne konteksten som til enhver tid ser ut til å ha størst betydning for den enkeltes språkbruk, samt hvor bevisst denne sammenknytningen ser ut til å være.

Sandefjord

Sandefjord er en bykommune i Vestfold med ca. 40.000 innbyggere. Byen har sterke tradisjoner innen skipsfart og hvalfangst og var tidligere preget av nokså sterke klasseskiller, med en sterk øvre middelklasse. Barn og ungdom som i dag vokser opp i byen, opplever det imidlertid ikke slik, og byen framstår nå som nokså homogen sosialt sett. Skipsfarten er fortsatt en dominerende næringsvei i Sandefjord, i tillegg til at IT, engineeringsvirksomhet og ulike former for tjenesteyting har blitt mer fremtredende.

Dialektkontakt

Selv om Sandefjord fremstår som et selvstendig bysamfunn, har kontakten utad alltid vært sterk. Avstanden til de andre vestfoldbyene er liten, og et stort flertall av ungdommen reiser ut, mange til Oslo for å studere. Skipsfarten fører i tillegg til at kontakten med utlandet er stor.

Dermed blir Sandefjord et samfunn der ulike språklige varieteter til stadighet kommer i kontakt med hverandre. Det førte til at jeg valgte å analysere datamaterialet mitt i et språkkontaktperspektiv, der forholdet mellom *dialekt* og *standard* står sentralt. Hvordan påvirker disse størrelsene hverandre? Kan en finne variasjon i forhold til standard/dialektdimensjonen hos den enkelte språkbruker eller mellom ulike grupper? Er kodeveksling/kodeblanding det dominerende bildet, eller utvikles det kanskje nye språklige varieteter, f.eks. i form av et mer regionalisert talemål? Hva karakteriserer i tilfelle et slikt talemål rent lingvistisk? Det er ikke tidligere gjort noen større undersøkelser av talemålet i Sandefjord. Dermed ble det naturlig å skjele til andre undersøkelser av den språklige utviklingen i rommet mellom dialekt og standard. Gjennom TEIN-prosjektet har vi fått en del undersøkelser i vårt eget land. Peter Auer har vært opptatt av dette forholdet i Tyskland, Peter Trudgill i Storbritannia og Mats Thelander i Sverige. Deres teorier og begrepsapparat ble viktige for meg.

Det språklige utgangspunktet

Vektleggingen av språkkontaktperspektivet fører til at det selvsagt kan diskuteres hvorvidt Sandefjord er å regne som et avgrenset språksamfunn, og hvorvidt *sandefjordsdialekten* egentlig kan betraktes som en egen varietet. Det er liten tvil om at mine informanter har en klar oppfattelse av Sandefjord som et eget samfunn. Samtlige svarer at de definerer seg selv som sandefjordinger framfor vestfoldinger eller østlendinger, og de fleste har sin primære kontaktflate innenfor byens grenser. Ut fra mine 24 informanter er det likevel ikke mulig, og heller ikke ønskelig, å komme særlig langt i en drøfting av språksamfunnet Sandefjord som helhet. På et slikt nivå vil begrepet *språksamfunn* derfor først og fremst fungere som en *ramme*, definert ut fra det Paul Kerswill (1994) betegner som geografiske og ikke-lingvistiske kriterier.

Rent praktisk har jeg valgt å løse dette ved å betrakte denne "rammen" som et språklig rom, avgrenset av de tre ideelle størrelsene *dialekt, regionaltalemål* og *standardtalemål*. Det er disse, samt utallige kombinasjoner av dem, som utgjør valgmulighetene for mine informan-

ter. De tre strategiene blir presentert i tabell 1 nedenfor. Det er viktig å merke seg at dette er *ideelle* størrelser. Jeg forventet ikke at mine informanters språkbruk skulle stemme overens med disse strategiene, men mener det er interessant å bruke dem som et utgangspunkt for analysen. Strategiene er utarbeidet på bakgrunn av de data og resultat som er blitt presentert i en rekke undersøkelser av talemålet på Sør-Østlandet de siste årene. Regionalstrategien har mye til felles med det som vanligvis betraktes som Oslo-øst talemål, mens standardstrategien peker mer i retning av Oslo-vest.

På bakgrunn av denne tabellen, samt en del andre krav som at variablene skulle være frekvente, relevante og utsatt for variasjon, valgte jeg ut 17 språklige variabler som jeg testet i undersøkelsen. Jamvektssubstantiv og senkning av korte vokaler ble ikke systematisk undersøkt, og blir derfor ikke regnet som variabler. Kodene i parentes (TJUKKL osv.) vil i det følgende representere variablene. Alle variablene har tre verdier, en dialektverdi, en regionalverdi og en standardverdi, men som vi ser av tabellen, kan to verdier av og til ha felles variant.

Hvorfor snakker folk som de gjør?

Den første av de to hovedproblemstillingene i oppgaven er formulert slik: "Hvilke språklige strategier velger barn og unge i Sandefjord"? Gjennom å bruke begrep som "valg" og "strategi" legger en til grunn at det ligger et visst element av valgfrihet bak den enkeltes språkbruk. Dette indikerer at undersøkelsen plasserer seg innenfor det som ofte betegnes som den interaksjonelle sosioling-

Tabell 1: Oversikt over de tre ideelle, språklige størrelsene

VARIABEL:	"sandefjordsdialekt"	"regionaltalemål"	"standardtalemål"
Tjukk *l* (£) av gno. *l* og ð (TJUKKL)	*b£å* (adj), *bo£* (n)	*b£å* (adj), *bo£* (n)	*blå* (adj), *bor* (n)
Diftonger i enkeltord (DIFT/MON)	*beit veit, bein, b£ei, skjøyt,*	*beit, veit, bein, b£ei, skjøyt*	*bet, vet, ben, ble, skjøt*
Senkning av korte vokaler (SENKN)	*pønte, rødde, rektig, sleppe*	*pønte, rødde, rektig, sleppe*	*pynte, rydde, riktig, slippe*
Jamvektsinf. og subst. (JAM)	*værra* (v), *hagan* (sb)	*værra* (v), *hagan* (sb)	*være* (v), *hagen* (sb)
Presens av *a*-verb (PRES)	*kastær*	*kaster*	*kaster*
Presens partisipp (PRESP)	*springane*	*springene*	*springene*
Fortidsformer av *a*-verb (PRET)	*kasta*	*kasta*	*kastet*
Supinum (SUP)	*finni, skrivi*	*finni, skrivi*	*funnet, skrevet*
Refleksive verbformer (REFL)	*trivas, høras*	*trives, høres*	*trives, høres*
Hunkj. best. form, sing. (HUNKJ)	*saksa*	*saksa*	*saksen*
Hankj. ub. form, pl. (ARUBEST)	*guttær*	*gutter*	*gutter*
Hankj. B. form, pl. (ARBEST)	*guttane*	*gutta*	*guttene*
Intetkj. pl. enstavingsord (INTETKJ)	*1. egg-egga* *2. hus(er)-husene* el. *hus-husa*	*1. egg-egga* *2. hus-husa*	*1. egg-eggene* *2. hus-husene*
Komparativ og superlativ av adjektiv (ADJ)	*mørkære-mørkast*	*mørkere-mørkest*	*mørkere-mørkest*
Pers. pron. 3. pers. sing. fem. (subj-obj) (PRONENS-PRONENO)	*ho-ho*	*hu-hu/'a*	*hun-henne*
Pers. pron. 3. pers pl. (subj-obj) (PRONFLS-PRONFLO)	*di-di*	*dem-dem*	*di-dem*
Førstestavingstrykk (FTRYKK)	*poli'ti*	*'pollti*	*poli'ti*

vistikken[1]. Troen på at språket skapes hos enkeltindividet, er her framtredende, og dermed blir det naturlig å fokusere på de individuelle språklige strategiene. Den interaksjonelle sosiolingvistikken betrakter enhver språklig ytring som en *intensjonell* eller meningsbærende handling, og språkbruk kan innenfor denne retning defineres som "et produkt av den enkelte språkbrukers tolkning av den til enhver tid foreliggende talesituasjon". (Kristoffersen 1996:231-232). Disse fortolkningene trenger ikke å være bevisste, men kan f.eks. være en ubevisst tilpasning til krav og normer i omgivelsene. En slik tenkemåte forutsetter imidlertid at den enkelte opplever at det er språklige varianter å velge mellom.

For å kunne belyse den andre hovedproblemstillingen: "Hvorfor snakker folk som de gjør"? ville jeg forsøke å få et innblikk i den enkeltes *intensjoner*. For å få til det forsøkte jeg å fokusere på sosialpsykologiske forhold rundt den enkelte informant. Hva er den enkeltes holdninger til ulike varieteter, og til de geografiske stedene disse varietetene representerer? Er det samsvar mellom disse holdningene og den faktiske språkbruken? Hvor stor er bevisstheten omkring egen og andres språkbruk? Hvordan oppfattes sammenhengen mellom språk og identitet? Hva kjennetegner den enkeltes sosiale nettverk? Er informanten i sin atferd i stor grad orientert inn mot, eller ut av lokalsamfunnet Sandefjord? Gjennom en hermeneutisk analyse av en rekke intervjusvar fra den enkelte omkring disse temaene, har jeg forsøkt å komme nærmere en forståelse av bakgrunnen for informantenes språkbruk.

Undersøkelsen

Datamaterialet for undersøkelsen ble samlet inn gjennom intervjuer med 24 sandefjordinger. Alle informantene ble intervjuet to og to. Hensikten var å få innblikk i den språkbruken informantene bruker til vanlig. Egne erfaringer og små pilotundersøkelser viste at det var vanskelig å få folk til å kommentere og rapportere egen språkbruk. Jeg forsøkte derfor å skape en så naturlig ramme omkring intervjuet som mulig. Inspirert av Reidunn Hernes (1998) valgte jeg å starte intervjuet med en tegneøvelse. Her skulle den ene av informantene beskrive noen enkle tegninger for den andre (se Figur 1). Den andre informanten tegnet etter beskrivelsen. Hver tegning skulle få fram en eller flere språklige variabler. Dermed utviklet intervjuet seg til en naturlig samtale med mye latter, samtidig som det ble forholdsvis enkelt å få belegg på de variablene jeg var interessert i. Etter tegnetesten forløp intervjuet som et hermeneutisk, kvalitativt forskningsintervju, der det ble lagt vekt på å få fram ulike sosialpsykologiske forhold hos den enkelte informant. Disse skulle først og fremst belyse den andre hovedproblemstillingen i oppgaven: "Hvorfor snakker folk som de gjør"?

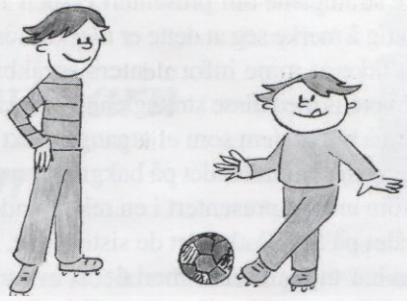

Figur 1: Tegning brukt i intervju. Kan belyse variablene TJUKKL, PRES, ARUBEST, ARBEST, ADJ, PRONFLS-PRONFLO.

Aldersavgrensede endringer

Det språklige siktemålet med undersøkelsen er først og fremst synkront. Jeg forsøker å presentere og plassere den enkeltes språklige strategi slik den trer fram i intervjuet. Jeg ønsker imidlertid også å si noe om hvorvidt en dreining hos mine informanter i retning av et mer standardnært talemål vil representere en endring av sandefjordsdialekten, eller hvorvidt dette kan være et uttrykk for det som kan beskrives med begrepet *aldersavgrensning*. William Labov beskriver dette fenomenet på følgende måte:

> It is obvious that distributions across age levels might not represent change in the community at all, but instead might represent a characteric pattern of "age-grading" that is repeated in every generation (Hockett 1950). Many well-established sociolinguistic variables exhibit such age-grading, where adolescents and young adults use stigmatized variants more freely than middle-aged speakers, especially when they are being observed (Labov 1994:73).

En regner med at aldersavgrensede endringer først og fremst er knyttet til ungdomsfasen, siden forskning på ungdomsspråk har vist at denne gruppen er de største endringsagentene i lingvistisk forstand (se f.eks. Kerswill 1996 og Kotsinas 1994).

For å undersøke om det eksisterer aldersavgrensede endringer i et materiale, må en egentlig gjennomføre en undersøkelse basert på "virkelig-tid" prinsippet, dvs. at en gjentar undersøkelsen etter noen år, og forsøker å holde flest mulig av de kontekstuelle faktorene konstante. Dette er selvsagt ikke mulig innenfor rammen av en oppgave. Jeg måtte i stedet benytte meg av prinsippet om "tilsynelatende-tid", dvs. at en gjennomfører undersøkelsen innenfor samme tidsrom, men i ulike aldersgrupper[2]. Jeg valgte å se på tre ulike aldersgrupper. 8 av informantene var barn, 9-10 år, 8 var ungdom, 17-18 år, og 8 var unge voksne, 25-35 år.

[1] Se f.eks. Romaine (1994) og Mæhlum (1992) om interaksjonell sosiolingvistikk.

[2] Begrepene "virkelig" og "tilsynelatende" tid er hentet fra Labov 1994: *real-time* og *apparent time*.

Mange sosiolingvistiske undersøkelser er basert på prinsippet om "tilsynelatende-tid", og ofte anser en da ulik språklig atferd i de ulike aldersgruppene for å være et tegn på språklig endring. Det er imidlertid viktig å være klar over at når en foretar en slik tolkning, går en ut fra en bestemt, generell hypotese, nemlig det vi kan kalle *generasjonshypotesen.* Vi hevder at slik en gitt aldersgruppe snakker på et visst tidspunkt, slik kommer de alltid til å snakke. Det er imidlertid mye forskning som tyder på at en endrer språket gjennom livsløpet, og at visse språktrekk er knyttet til bestemte livsfaser. Flere mener at f.eks. *kje-/sje-* sammenfallet kan være en slik endring som er typisk for ungdomsspråk, og som kan komme til å forsvinne når disse ungdommene blir eldre (se f. eks. Røyneland 2001:12). Dersom en legger vekt på dette i analysen av datamaterialet, tolker en resultatene ut fra det som kan betegnes som *livsfasehypotesen*. En antar at visse lingvistiske trekk kan gå igjen i en bestemt alder i generasjon etter generasjon. Da har vi å gjøre med en *aldersavgrenset* endring.

Ottar Hellevik beskriver dette som et valg mellom to tolkningsalternativer som en ofte kommer borti i behandlingen av et datamateriale:

> Når vi på ett tidspunkt finner en sammenheng mellom alder og en annen variabel, vil denne alltid kunne forklares ut fra to ulike prosesser, at individene endres i løpet av livssyklusen, eller at det har oppstått varige generasjonsforskjeller. Hvilken tolkning som er riktig, har dramatisk betydning for hvilke endringer vi vil få over tid for forekomsten av det fenomenet som studeres (1997:38).

Dersom en alltid tolker ulik språkbruk hos ulike aldersgrupper ut fra *generasjonshypotesen,* innebærer det at en utelukker fenomenet aldersavgrensning.

Jeg vil analysere den språklige atferden i de tre gruppene ut fra de to tolkningsalternativene og begrepet aldersavgrensning.

Resultat

De språklige dataene ble analysert både på material- og på informantnivå. På materialnivå er det det samlede resultat per variabel som står i sentrum. Jeg har på dette nivået konsentrert analysen rundt disse tre hypotesene:

1. Det vil i alle de tre informantgruppene være stor grad av intra- og interindividuell variasjon, noe jeg mener fører oss i retning av et mer individualistisk språksamfunn.
2. Den dominerende utviklingstendensen på makronivå vil være en modifisering av dialekt i retning av de størrelsene jeg har betegnet som *regionaltalemål* og *standardtalemål*. Et flertall av informantene vil velge en *standardstrategi* eller en *blandingsstrategi* med elementer fra alle de tre størrelsene, framfor en *dialektstrategi*.
3. Variasjonen vil være størst blant ungdommene, og disse vil også være kommet lengst i modifiseringsprosessen.

Jeg skal nå presentere noen resultat knyttet til disse tre hypotesene.

Variasjon

For å beskrive variasjonen i materialet, beregnet jeg en *talemålsindikator* for den enkelte informant[3]. Indikatoren skal forsøke å gi et bilde av hvor den enkelte informant befinner seg i kontinuumet mellom dialekt og standard. Utregningen av talemålsindikatoren foregår noe forenklet på følgende måte: Flertall av sandefjordsformer på variabler der de fleste har standardformer, gir et dialektpoeng, mens flertall av ikke-sandefjordsformer på variabler der de fleste har sandefjordsformer, gir et standardpoeng. Deretter korrigeres det for variabler som den enkelte ikke har belegg på, og standardindikatoren trekkes så fra dialektindikatoren. Dermed kommer en frem til en *talemålsindikator* for den enkelte informant. En positiv indikator angir dialektbruk, mens en negativ indikator på samme måte angir bruk av standardformer. Resultatet er framstilt i tabell 2 (nedenfor). Informantene er presentert med koder. B = *barn*, U = *ungdom* og V = *unge voksne*. Bokstavene G (gutt) og J (jente) etter gruppekoden angir kjønn.

Ut fra tabell 2 kan vi se at informantene sprer seg ut over store deler av området mellom standard og dialekt. Det tyder på stor grad av *interindividuell* variasjon, det vil si variasjon mellom språkbrukerne. Det er relativt få informanter som plasserer seg helt i ytterkanten av kontinuumet. Det betyr at de fleste har en form for blandingsstrategi, der de blander varianter fra sandefjordsdialekten med former som er mer regionale eller standardnære. Hvilke varianter og variabler det dreier seg om, skal jeg litt senere komme tilbake til. Det er også viktig å legge merke til de enkeltinformantene som skiller seg ut ved å plassere seg nærmest en "ren standardstrategi" (VG 18, BJ 1), eller en "ren dialektstrategi" (UJ 15 og BG 4).

Tabell 2 får utelukkende fram motsetningen mellom sandefjordsdialekten og et mer standardisert talemål. For å trekke inn det regionale perspektivet, og komme nærmere den enkeltes språklige strategi, har jeg også sett på hvordan hver enkelt informant fordeler sine belegg mellom de *tre* ideelle varietetene. For hver informant ble det regnet ut en *dialektprosent,* en *standardprosent* og en *regionalprosent*. Prosenten er beregnet ved at hver informant har fått et poeng for den variant (dialekt, regional eller standard) som representerer flertallet av beleggene på den enkelte variabel. Tendensen etter denne beregningen var at mens noen informanter i tabell 2 f.eks. VG 18 og BJ 1, UG 15 og BG 4, framstår som klare repre-

[3] Beregningen bygger på Thelanders begrep *standard-* og *dialektindikator* (Thelander 1979).

sentanter for henholdsvis en *dialektstrategi* og en *standardstrategi*, så er det etter beregningen av prosenter få som framstår som representanter for en klar *regionalstrategi*, slik jeg har definert den. VG 18, BJ 1, UJ 15 og BG 4 skiller seg imidlertid også etter denne beregningen ut som representanter for henholdsvis en dialekt- og en standardstrategi. De tre strategiene jeg har stilt opp, er imidlertid representert i alle de tre aldersgruppene. Det støtter hypotesen om variasjon, og inntrykket av at vi er på vei mot et mer individualistisk språksamfunn.

Dersom min ideelle regionalstrategi ikke viser seg å være særlig fruktbar for å karakterisere den *blandingsstrategien* de resterende informantene representerer, hvordan skal vi da karakterisere deres språkbruk? Hva er typisk for deres strategi? Disse spørsmålene skal vi nå se litt nærmere på.

Tabell 2: Oversikt over talemålsindikatorer

Informant:	Talemålsindikator:
VG 18	0,58
BJ 1	0,58
VG 17	0,57
VJ 20	0,55
UJ 14	0,50
UG 10	0,43
UJ 16	0,10
UG 12	0,07
UG 11	0,06
VJ 19	0,04
VJ 22,	0
VG 24	0
VJ 21	-0,04
VG 23	-0,05
BG 7	-0,07
BG 8	-0,07
UG 9	-0,08
BJ 5	-0,08
UJ 13	-0,09
BJ 2	-0,13
BG 3	-0,18
BJ 6	-0,33
UJ 15	-0,36
BG 4	-0,44

Hva er typisk for "blandingsstrategien"?

Tabell 3 (nedenfor) viser de ulike variablenes "stilling" i materialet som helhet. Det vil si hvor mange % av det totale belegget for hver variabel som kan klassifiseres som henholdsvis *lokale varianter* (L), *regionalvarianter* (R) og *standardvarianter* (S). Variablene er ordnet etter synkende "lokalfrekvens". Vi kan merke oss at det går et skille mellom variablene SUP og PRESP. Variablene t.o.m. SUP har alle høy frekvens av sandefjordsvarianter, mens de fra PRESP og nedover har tilsvarende lav. Her er altså sandefjordsformene på vei ut hos mange av informantene. ARBEST står på mange måter i en mellomstilling. Variablene deler seg dermed i to grupper. Hva er det som karakteriserer variablene i de to gruppene, og er det en sammenheng mellom slike karakteristika ved den enkeltes variabler og frekvensen av sandefjordsformer?

Tabell 3: Variablenes styrke i materialet som helhet

VARIABEL:	VERDI:						
	L	L, R	L, S	R, S	R	S	antall belegg
PRONFLS		99%			1%		642
PRET		99%				1%	399
HUNKJ			93%			7%	747
PRONENS	91%				3%	6%	313
PRONFLO	90%			10%			174
TJUKKL		79%				10%	2679
DIFT/MON		73%				27%	731
PRONENO	70%				1%	27%	37
FTRYKK			67%		23%		89
SUP			62%			24%	37
ARBEST	53%				9%	32%	316
PRESP	40%			58%			53
REFL	34%			66%			53
PRES	32%			66%			970
ADJ	28%			71%			246
ARUBEST	26%			51%			913
INTETKJ			18%		82%		11
JAM		8%				91%	399

Saliens

Variablene ARBEST, PRESP, REFL, PRES, ADJ og ARUBEST har alle det til felles at de kan karakteriseres som *saliente* trekk i sandefjordsdialekten. Saliensbegrepet drøftes av mange dialektforskere som er opptatt av standard/dialektkontinuumet, f.eks. Auer m.fl. (1998), Kerswill (1994) og Trudgill (1986). Saliens kan enklest sett defineres som "a property of a linguistic item or feature that makes it in some way perceptually and cognitively prominent" (Kerswill and Williams 2000:2). Det er denne bevisstheten rundt et språklig trekk som gjør at språkbrukerne lettere varierer eller endrer slike trekk: "the high level of awareness associated with a marker leads speakers to modify their pronunciation of it in situations (such as formal occasions) where they are monitoring their speech most closely" (Trudgill 1986:10-11). Årsaken til denne *bevisstheten* omkring en variabel har vært forsøkt forklart på ulike måter. Mens stor lingvistisk avstand kan være en internlingvistisk faktor, så kan en eksternlingvistisk være lav status. Et eksempel kan være sandefjordsvarianten av variabelen ARUBEST: *guttær.* Dette er en form som mange både i og utenfor Sandefjord vil forbinde med dialekten i området, og det vikværske målet er ikke en dialekt som det er knyttet spesielt høy status til. Dermed vil denne variabelen være utsatt for modifisering i en kontaktsituasjon. Dette gjelder også varianter av de andre variablene som i tabell 3 ser ut til å være modifisert i størst grad, f.eks. *snakkær* (PRESP), *lysærelysast* (ADJ), *møtas* (REFL) og *spennane* (PRESP) og *guttane* (ARBEST). At en form som *guttane* ikke er modifisert i like stor grad, kan ha sammenheng med at en her må foreta et valg mellom to ulike varianter, henholdsvis *gutta* i regionaltalemålet og *guttene* i standardtalemålet. Det kan muligens virke hemmende på modifiseringen.

De lokalvariantene som har en høyere frekvens, er derimot ikke så typiske for området rundt Sandefjord. Former med tjukk l, varianter som *jenta* og *kasta*, og bruk av *de* som objektsform finner vi igjen over store deler av Østlandet. Bevisstheten rundt disse variablene blir dermed ikke så høy, og de må karakteriseres som ikke-saliente former i sandefjordsdialekten. Et unntak i denne sammenheng er varianten *ho.* Denne skulle ha alle forutsetninger for å være en salient variant. I nabobyene Tønsberg og Larvik er det nemlig formen *hu* som brukes. Så selv om *ho* er en vanlig form i resten av landet, er den ikke det i Vestfold. Den henger geografisk sammen med talemålet i de indre deler av fylket, der den er vanlig. Likevel er det svært få av mine informanter som har tatt i bruk andre former her. Det kan ha sammenheng med at det som ved variabelen ARBEST også her blir et valg mellom to andre former; *hu* og *hun*, men det kan også virke som *ho* står så sterkt fordi den fungerer som en slags *identitetsmarkør* for sandefjordingene. Et element av *naboopposisjon* i forhold til de andre vestfoldbyene kan nok også spille inn.

Figur 2 og 3 nedenfor viser tydelig hvordan representasjonen av sandefjordsformer varierer mellom en salient og en ikke-salient variabel. PRES representerer her den saliente, mens HUNKJ representerer den ikke-saliente variabelen.

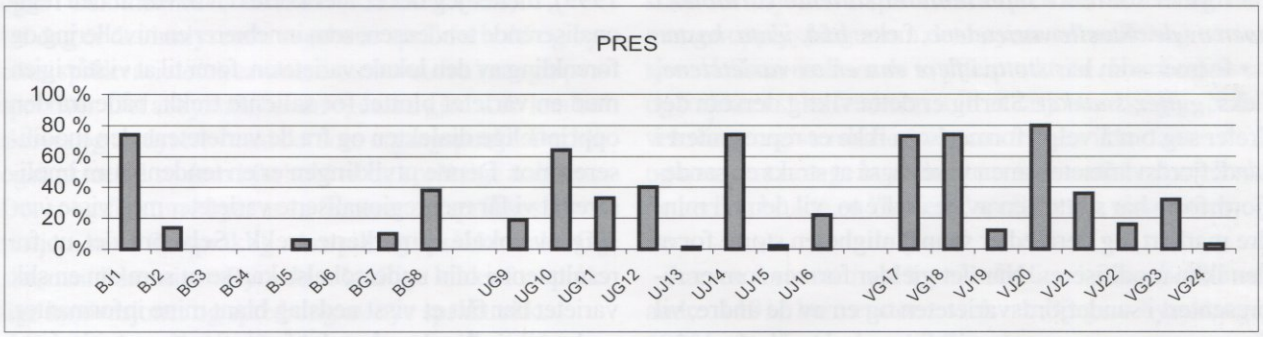

Figur 2: Prosent dialektvariant hos samtlige informanter av variabelen PRES (kastær)

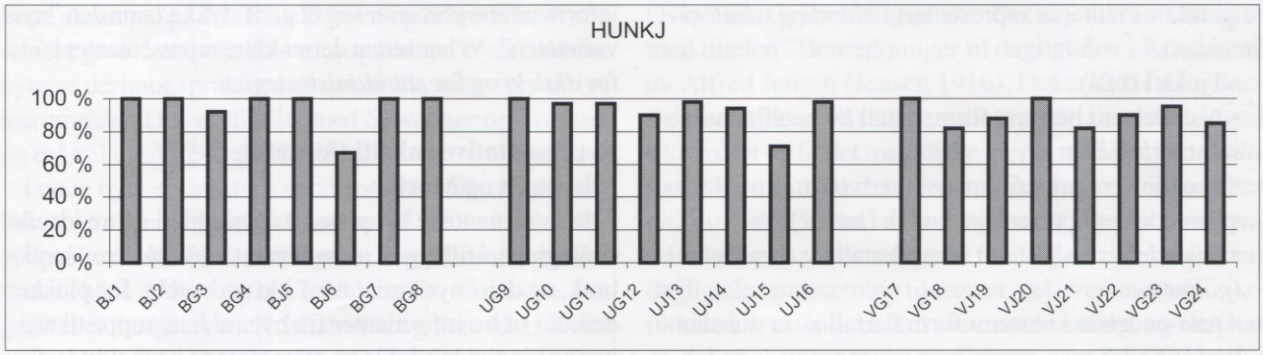

Figur 3: Prosent dialektvariant hos samtlige informanter av variabelen HUNKJ (ho)

En ny varietet?

Mitt materiale føyer seg dermed inn i rekken av norske talemålsundersøkelser som fastslår at det dominerende bildet for talemålsutvikling her i landet, er en *regionalisering* der mer umarkerte (ikke-saliente), *nivellerte* og ofte mer *forenklede* former vinner fram. Mühlhäusler (1974) hevder at *forenkling* innebærer "either an increase in regularity or a decrease in markedness" (Kerswill 2001:4). En endring fra formen *guttær* til formen *gutter* innebærer f.eks. både en større regularitet i flertallssystemet, og bortfall av en mer salient form. Frans Hinskens definerer begrepet *nivellering* som "the gradual abandonment by groups of speakers of dialectal elements or structures" (Hinskens 1996:4ff). Dette dreier seg ofte om dialekttrekk som er markerte og kanskje litt særegne for en spesiell dialekt. Resultatet av en nivelleringsprosess blir dermed at en står igjen med mer allmenne og overregionale former. Forskjellen på nivellering og saliens, er at saliente trekk ikke nødvendigvis trenger å bety trekk som er særegne for en bestemt dialekt.

Likevel er det altså ikke slik at et flertall av mine informanter tar opp det jeg tidligere har betegnet som *regionalspråk*, og som for en stor del svarer til det vi vanligvis betegner som Oslo-øst talemål. Karakteristisk for den *blandingsstrategien* eller den "nye varieteten" som viser høy grad av samsvar med et flertall av mine informanters talemål, er at den representerer en form for *nøytralitetsstrategi*, der en ikke nødvendigvis blir assosiert med noen av de geografiske områdene, Sandefjord, Oslo-øst eller Oslo-vest. Det som vinner fram er:

- former som *ikke representerer saliente variabler i noen av de aktuelle varietetene*, f.eks. *b£å, jenta, kasta.*
- former som har *støtte i flere enn en av varietetene*, f.eks. *gutter, snakker.* Særlig er dette viktig dersom det dreier seg om å velge former som ikke er representert i sandefjordsvarieteten, men vi ser også at straks en sandefjordsform har støtte i en av de andre to, vil den bli mindre markert, og dermed er sannsynligheten større for at den ikke modifiseres. Når det gjelder former som er representert i sandefjordsvarieteten og en av de andre, vil former som er representert i *regionaltalemålet* ha lettere for å vinne fram, dersom de ikke er spesielt markerte. Følgende varianter er representert i *blandingsstrategien:*
  - Tjukk l (b£å)
  - A-endelser i bestemt form, entall av hunkjønnssubstantiv (*boka*)
  - A-endelser i preteritum av a-verb (*kasta*)
  - Er-endelser i presens av a-verb (*kaster*)
  - Er-endelser i ubestemt form flertall av ar-substantiv (*gutter*)
  - Ane-endelser i bestemt form flertall av ar-substantiv (*guttane*)
  - Gradbøying av adjektiv med *-ere* og *-est* (*mørkere, mørkest*)
  - *Ho* som subjekt i 3. person entall hunkjønn av personlig pronomen
  - *Ho* som objekt i 3. pers entall hunkjønn av personlig pronomen
  - *Di* som subjekt i 3. person flertall av personlig pronomen
  - *Di* som objekt i 3. person flertall av personlig pronomen
  - Presens partisipp og adjektiv som *spennende* ender på *-ene* (*spennene*)
  - Supinum på -i (*finni*)
  - Ikke jamvektsform av gamle jamvektsinfinitiver (*være, gjøre*)
  - Ikke førstestavingstrykk i fremmedord
  - Diftong i ord med *ei* eller *e* (*veit*)
  - Refleksivformer på *-es* (*møtes*)
  - Bestemt form flertall av intetkjønnssubstantiv på *-a* (*husa*)

Er det her snakk om et nytt regionalspråk? Det er vanskelig å avgjøre om denne "varieteten" er så godt befestet hos den enkelte språkbruker at den kan karakteriseres som en egen varietet. Siden den fortsatt inneholder enkelte trekk som må karakteriseres som spesifikke for Sandefjord eller det vikværske området (f.o.f. pronomenformene), har den vel ikke stor nok rekkevidde til alene å kunne beskrives som et regionalspråk. Med støtte i andre beskrivelser gjort av talemålet på Østlandet (f.eks. Vikør 1999), mener jeg det er mer korrekt å hevde at den regionaliserende tendensen, som innebærer en nivellering og forenkling av den lokale varieteten, fører til at vi står igjen med en varietet blottet for saliente trekk, både fra den opprinnelige dialekten og fra de varietetene den modifiseres mot. Denne utviklingen er en tendens som impliserer at vi får mer regionaliserte varieteter med visse *innslag* av lokale, umarkerte trekk. Selv om det ut fra resultatene i min undersøkelse kan se ut som om en slik varietet har fått et visst nedslag blant mine informanter, er det viktig å peke på at det fortsatt er mye variasjon i kontinuumet mellom dialekt og standard, og at flere av informantene plasserer seg et godt stykke unna den "nye varieteten". Vi har sett at det•er klare representanter både for *dialekt* og for *standardstrategien.*

Representative enkeltinformanter: Nils, Nora og Maria

Alle informantene ble plassert i forhold til de tre ideelle strategiene, i tillegg til at samsvaret mellom deres språkbruk, og den "nye varieteten" ble undersøkt. Jeg plukket deretter ut tre informanter fra hver aldersgruppe til analyser på individnivå. De tre representerte henholdsvis *dia-*

lekt, blanding, og *standardstrategien* i sin gruppe. Gjennom disse analysene ble det mulig å gå nærmere inn på hva som karakteriserer den enkelte strategi hos en konkret språkbruker. Nedenfor presenteres den språklige profilen til NILS (ung voksen, dialektstrategi), NORA (ung voksen, blandingsstrategi) og MARIA (ungdom, standardstrategi).

Aldersavgrensning eller virkelig endring?

Vi skal nå gå tilbake til spørsmålet: Representerer utviklingen mot en mer overregional, nivellert varietet en virkelig endring av talemålet i Sandefjord, eller er det først og fremst et fenomen knyttet til visse aldersgrupper? Det er vanskelig å trekke klare konklusjoner ut fra materialet. Alle de tre strategiene er representert i alle alders-

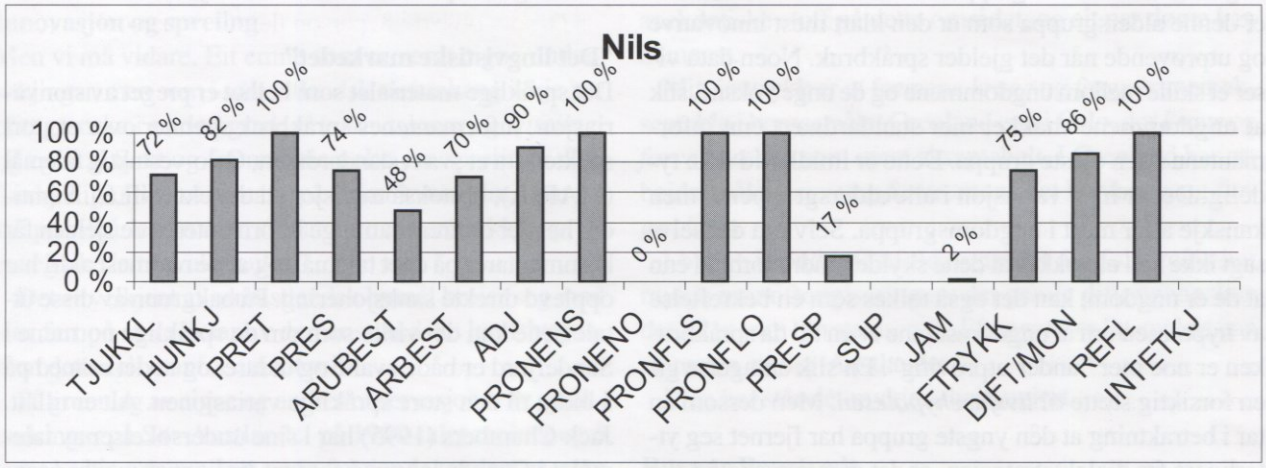

Figur 4: Prosent dialektvariant av samtlige variabler hos Nils

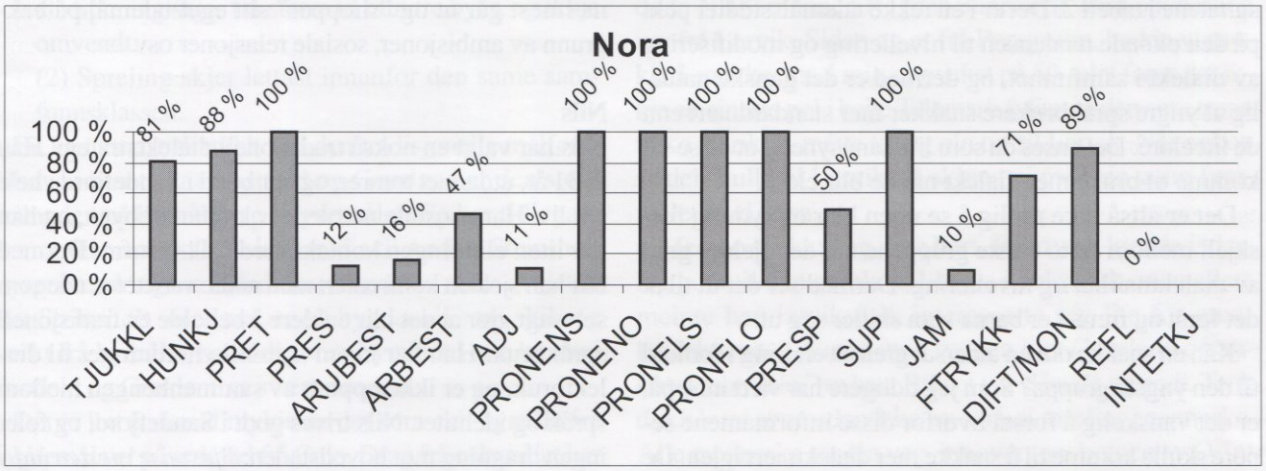

Figur 5: Prosent dialektvariant av samtlige variabler hos Nora

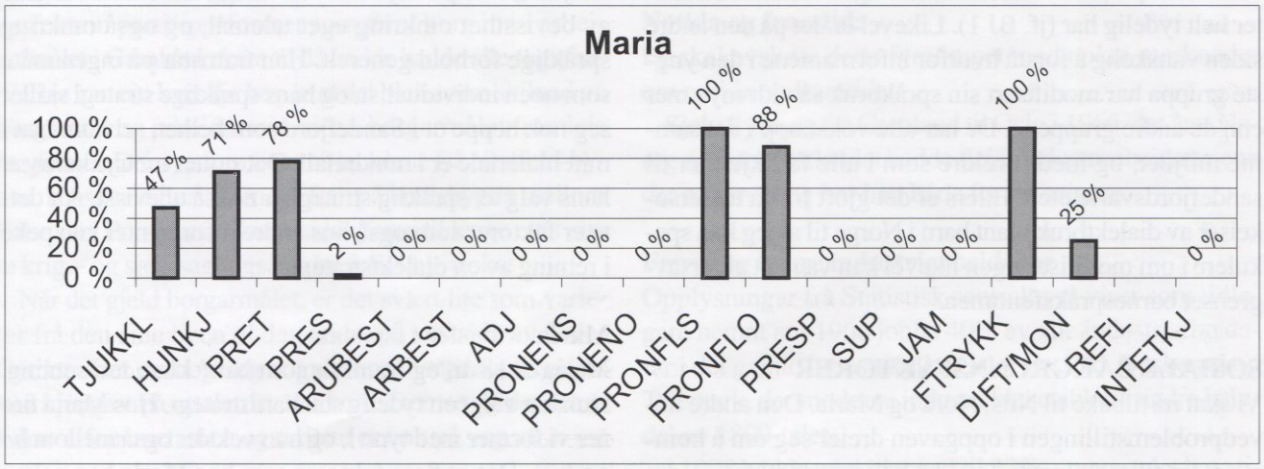

Figur 6: Prosent dialektvariant av samtlige variabler hos Maria

gruppene. Selv om det kan spores en tendens til gruppevariasjon mellom de tre gruppene, særlig ved at informantene i den yngste gruppa er de som har fjernet seg mest fra den lokale varieteten, så er det umulig ut fra mitt materialet å fastslå om dette er en bekreftelse på livsfase- eller generasjonshypotesen.

En klar støtte til *livsfasehypotesen* skulle innebære at ungdommene var den gruppa med minst dialektbruk. Det er denne aldersgruppa som er den klart mest innovative og utprøvende når det gjelder språkbruk. Noen data viser et skille mellom ungdommene og de unge voksne, slik at ungdommene snakker mer standardnært enn informantene i den eldste gruppa. Dette er imidlertid ikke tydelig. Det er mye variasjon i alle aldersgruppene, men kanskje aller mest i ungdomsgruppa. Selv om det selvsagt ikke kan utelukkes at dette skyldes andre forhold enn at de er ungdom, kan det også tolkes som en bekreftelse av hypotesen om at ungdomsårene er en tid da språkbruken er noe mer "under utprøving". En slik antagelse gir en forsiktig støtte til *livsfasehypotesen*. Men dersom en tar i betraktning at den yngste gruppa har fjernet seg ytterligere fra dialektstrategien, er det mer naturlig å peke på *generasjonshypotesen* som en mulig forklaring på resultatene i tabell 2. Det er i en rekke talemålsstudier pekt på den økende tendensen til nivellering og modifisering av dialekt i samfunnet, og dermed er det ganske naturlig at yngre språkbrukere snakker mer standardnært enn de litt eldre. Det anses da som lite sannsynelig at disse vil komme til bruke mer dialekt når de blir eldre.

Det er altså ikke mulig å se noen klar og tydelig forskjell mellom de to eldste gruppene når det gjelder grad av dialektnærhet og nivellering. Dermed ser det ut til at det først og fremst er barna som skiller seg ut.

Kan en snakke om en aldersavgrenset endring i forhold til den yngste gruppa? Som jeg tidligere har vært inne på, er det vanskelig å forstå hvorfor disse informantene senere skulle komme til å snakke mer dialektnært igjen. De lever alle i et sandefjordsmiljø, og skulle allerede ha utviklet kompetanse i dialekten, noe også enkeltinformanter helt tydelig har (jf. BJ 1). Likevel er det på den andre siden vanskelig å forstå hvorfor informantene i den yngste gruppa har modifisert sin språkbruk så vidt mye mer enn de andre gruppene. De har alle vokst opp i det samme miljøet, og med foreldre som i alle fall kjenner til sandefjordsvarieteten. Ellers er det gjort for få undersøkelser av dialektbruk blant barn i Norge til at jeg kan spekulere i om modifiseringen likevel kan være et aldersavgrenset barnespråksfenomen.

SOSIALE BAKGRUNNSFAKTORER

Vi skal nå tilbake til Nils, Nora og Maria. Den andre hovedproblemstillingen i oppgaven dreier seg om å komme fram til sosialpsykologiske bakgrunnsfaktorer som kan bidra til å komme nærmere en forståelse av språkbruken til den enkelte informant. Innsamling og analyse av data er her i stor grad knyttet til den enkelte språkbruker, men gjennom å se litt nærmere på Nils, Nora og Maria, mener jeg å kunne peke på tendenser som vil ha overføringsverdi også til andre informanter og situasjoner. Først vil jeg imidlertid komme med en generell betraktning om språksamfunnet Sandefjord.

"Det lingvistiske markedet"

Det språklige materialet som helhet er preget av stor variasjon. Informantenes språkbruk spenner over et stort spekter, fra et svært standardnært, Oslo-vestaktig talemål (MARIA), til nokså tradisjonell dialekt (NILS). Samtidig hevder omtrent samtlige informanter at de sjelden får kommentarer på eget talemål, og at de nærmest aldri har opplevd direkte sanksjonering. På bakgrunn av disse uttalelsene kan det virke som om de språklige normene i Sandefjord er både svake og uklare, og at det er med på å bidra til den store språklige variasjonen. Alt er tillatt. Jack Chambers (1995) har i sine undersøkelser av talemålet i Canada lansert begrepet *lingvistisk marked* som et bilde på nettopp denne situasjonen, der språkbrukerne nærmest går ut og "shopper" sitt eget talemål på bakgrunn av ambisjoner, sosiale relasjoner osv.

Nils

Nils har valgt en nokså tradisjonell dialektstrategi. Han er 31 år, utdannet tømrer, og har bodd i Sandefjord i hele sitt liv. Hans sosiale nettverk er knyttet til byen, og han har liten eller ingen kontakt med folk utenfra. Dermed blir han sjelden konfrontert med andre varieteter, noe som selvsagt gjør at det blir enklere å beholde en tradisjonell språkbruk. Han har ingen spesielle holdninger til dialektbruk, og er ikke opptatt av sammenhengen mellom språk og identitet. Nils trives godt i Sandefjord, og føler ingen dragning mot hovedstaden: *"jæ reise' nesten aldri te Oslo så, viss ikke jæ må, se' kke no' grunn te å ræjse inn får å sitte på kafé dær"*. I tillegg har Nils liten grad av bevissthet omkring eget talemål, og også omkring språklige forhold generelt. Han framstår på ingen måte som noen individualist, og hans språklige strategi skiller seg nok neppe ut i Sandefjord som helhet, selv om han i mitt materiale er i mindretall. Det støtter inntrykket av at hans valg av språklig strategi er nokså ubevisst. Alt dette er faktorer som også hos andre informanter kan peke i retning av en dialektstrategi.

Maria

Maria er 18 år, og framstår som Nils' klare motsetning. Hun har valgt en tydelig standardstrategi. Hos Maria finner vi former med tynn l, og hun veksler også mellom *ho* og *hun*. Det er flere faktorer som hos Maria kan peke i

retning av det standardnære talemålet som tross normoppløsningen, må sies å skille seg nokså klart ut i Sandefjord. Selv om Maria ikke gjerne vil innrømme at hun snakker annerledes, og er generell og vag i uttalelser om eget talemål: *"snakker litt om hverandre"*, så kommer det flere ganger frem at hun egentlig er klar over sin egen avvikende språkbruk, og at hun har en nokså høy grad av refleksjon i forhold til eget talemål. Hun nevner f.eks. at hun veksler mellom former som *bilær/biler* og *hun/ho*, og hevder at hun tilpasser språket etter den aktuelle konteksten: *"viss det bare æ få£k, samme få£k såm æ fra vest, så legge du åm, det gjø` jæ ævtomatisk, så b£i det sånn"*. Kanskje er uvilligheten til å innrømme at hennes talemål faktisk skiller seg ut, et tegn på at denne språklige strategien tross alt ikke er helt akseptert i Sandefjord og at Maria vet det.

Siden Maria ser ut til å ha høy bevissthet omkring egen språkbruk, kunne en tenke seg at standardstrategien var et bevisst forsøk på å f.eks. definere seg ut av Sandefjord. Det virker imidlertid ikke slik. Maria er positiv til byen og kunne godt tenke seg å bosette seg der. Hun gir heller ikke uttrykk for negative holdninger til sandefjordsdialekten. Hun lanserer selv denne forklaringen på egen språkbruk: *"det æ mamma kåmme fra Vestlanne, så hun ha aldri snakket no' spesielt brøjt, pappa snakker ikke sånn spesielt brøjt, men han æ jo hæfra"*. Maria har som aktiv danser også vært mye i Oslo. Hun har venner og familie der som hun ofte besøker. Dermed blir hun regelmessig konfrontert med andre varieteter. Det som imidlertid fremstår som det mest sentrale ved Maria i forhold til valg av språklige strategi, er at hun er en utpreget individualist. Gang på gang understreker hun at hun ikke ønsker å være som alle andre. Kanskje gir det utslag også når det gjelder valg av språklige strategi, sammen med faktorer som høy metaspråklig bevissthet, foreldrebakgrunn og sosialt nettverk i Oslo.

Nora

Nora er representant for den umarkerte blandingsstrategien. Hun er 26 år og arbeider som diplommarkedsfører. Nora er den som sterkest gir uttrykk for nokså motstridende tanker og holdninger til dialektbruk. Hun gir på den ene siden uttrykk for positive holdninger til både sandefjordsdialekt og dialekter *generelt*, mens hun på et mer *spesifikt, situasjonsbetinget* nivå er nokså negativ til bruk av spesielle dialekter, og hun mener det av og til er helt nødvendig å "legge om" fra sandefjordsdialekt til et mer standardnært talemål:

> *[…] ikke bergensdialekt […], næj, ikke Stavanger, ikke Bergen, ikke Vestlandet, sånn..[…] få' noen skjærer i ørene mine, da b£i jæ då£i, da b£i jæ rett å slett irritabel, p£agæ' mæ.*
>
> *[…]ja asså ute b£ant få£k så syns jæ det høres så rart ut å prate så veldig brøjt å stykt, det æ litt me' sånn" […..] "jæ sier ikke "bilær" få' det hø' syns jæ 'kk' æ' pent, å da tenke jæ at få£k tenke såm så at "å, ho prata fint".*

Et slikt holdningsmønster, der en på et generelt nivå mener det er positivt med bruk av dialekt, samtidig som en i enkeltsituasjoner likevel føler behov for å modifisere denne, er relativt typisk for språkbrukere fra områder der dialekten har lav status. I stedet for å betrakte dette som en konflikt mellom ulike normer og holdninger, kan en som Berthele (2001) velge å se det som at en nærmer seg et fenomen ulikt avhengig av om en befinner seg på et generelt nivå, eller et mer spesifikt, f.eks. i en konkret samtale. Han betegner disse nivåene som ulike *granularitetsnivåer* (granularitet = kornethet). Dette eksemplet viser dermed at det som regel ikke er tilstrekkelig å undersøke de generelle holdningene for å komme nærmere en forståelse av bakgrunnen for den enkeltes språkbruk.

Nora påpeker altså selv at hun varierer språkbruken i forhold til den aktuelle konteksten, og hun synes å ha en høy grad av bevissthet om egen språkbruk. Det er godt samsvar mellom rapportert og faktisk språkbruk hos henne, og hun mener at hun ofte tenker over hvordan hun snakker. Hun er også klar over egne motstridende holdninger, noe denne replikkvekslingen gir uttrykk for:

> *M: "hva syns dere om at få£k legger 'a sæ dialekten sin ' a?*
> *N: "det ja, det høres litt rart ut når' i prate', bi litt sånn, b£i ingenting te slutt, […], ingen kan ta dæ på hvo' du kåmme fra, jæ hadde følt at jæ hadde mista veldig a' min tilhørihet fra dær jæ ær [...]"*
> *M: "du ha vel mista litt du da? (av identiteten)*
> *N: "ja, jæ tenkte på det nå, jæ lissåm, blandings, går'an å åmbestemme sæ? (LATTER), jamen nå tenkt' jæ på sånne ræjn, sånn bergensdialekt såm prater østlann' isteden, å æ' mer skille, det æ' kke så skille på åss å Oslo da.*

Hva ligger bak disse holdningene hos Nora, og hvilke faktorer har påvirket henne til å velge en blandingsstrategi? Nora er positivt innstilt til Sandefjord. Hun har bodd et halvt år i Oslo, men liker ikke byen, og kunne ikke tenke seg å flytte dit. Likevel har hun et nettverk som består av folk både fra Oslo og fra Sandefjord, og hun har også bodd et år i Kristiansand. Dermed har Nora antagelig flere ganger opplevd å bli konfrontert med andre talemål, og har på denne måten måttet ta stilling til eget. Selv om hun ikke synes noe særlig om Oslo-dialekt, føler hun seg av og til "tvunget" til å akkomodere i retning av et mer normalisert talemål:

noe b£i litt få fint syns jæ, det b£i veldig unatuli, da klar' ikke jæ være mæ sjø£ jæ, få da tenke jæ mest på hvordan jæ ska svare tebake så ikke jæ kåmme me' det ha£e språke' mitt.

Dette og lignende utsagn gjør at vi får inntrykk av at vi her står overfor en språkbruker med et nokså klassisk mindreverdighetskompleks i forhold til talemål med høyere status.

Selv mener Nora at valg av strategi, og den høye bevisstheten omkring eget talemål er et utslag av jobbsituasjonen: *Det endra sæ sånn me' hensyn te jåbb, det, jæ føle vel atte, det du drive' med så prater 'u på en aen måte.* Hun jobbet tidligere i bookingavdelingen i et fergeselskap, og hadde mye telefonkontakt med folk fra Oslo: *Ette' jæ var i booking, så snakka få£k så pent, så da snakka jæj pent å.* Både i jobbsituasjonen og i forbindelse med studier i andre byer, har Nora altså blitt konfrontert med andre varieteter. Nora jobber i tillegg mye med språk i jobben sin. Hun har ansvar for annonsering, og leser mye korrektur. Det kan også ha bidratt til å gjøre henne mer bevisst på språklige forhold, og på hva som oppfattes som språklig "korrekt": *Nå skrive jæ jo tekste' sjø£, å de du ska skrive ut å senne ut'e så mange menn'sker, du kan jo'kke, du ska' kommunisere me'mange, så du må skrive på en fin måte.* Hun har også ambisjoner om å ta mer utdannelse for å etter hvert søke andre jobber. Chambers (1995) peker på at yrke og ambisjon i yrkeslivet kan være en viktig faktor bak valg av språklig strategi, og nettopp *yrke* framstår nok som den viktigste påvirkningsfaktoren bak språklig variasjon og endring hos Nora.

Hos Nils, Maria og Nora har vi fått presentert noen av de faktorene som kan tenkes å ligge bak den enkeltes talemål. Som vi ser, kan det dreie seg om nokså kompliserte sosialpsykologiske faktorer som en undersøkelse som denne aldri kan komme til bunns i. En del av faktorene jeg har pekt på, vil likevel ha overføringsverdi til andre situasjoner og andre språkbrukere. Det gjelder faktorer som personlighetstype, yrke, sosialt nettverk, refleksjon omring egen språkbruk, og orientering inn eller ut av et lokalsamfunn.

Litteratur:

Auer, P., B. Barden og B. Grosskopf (1998): "Subjective and objective parameters determining "salience" in long-term dialect accomodation" *Journal of Sociolinguistics 2,* s.163-187.

Berthele, Raphael (2001) (upublisert): "Attitudes and Mental Models of Language: On the Cognitive Foundation of Sociolinguistic Practice". Innlegg på TEIN-konferansen *Språkleg identitet og haldning* på Hardingasete, Norheimsund, Tørvikbygd 19.-21. okt. 2001.

Chambers, Jack (1995): "Sociolinguistic Theory. Linguistic Variation and its Social Significance" *Language in Society 22*, Oxford, UK og Cambridge, USA.

Hellevik, Ottar (1997): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenska,* Oslo.

Hernes, Reidunn (1998): *"Eg snakke sånn så – det komme av seg sjøl": ein sosiolingvistisk analyse av talemålsvariasjon hjå ungdomar i Os* Upublisert hovedoppgave, Universitetet i Bergen.

Hinskens, Frans (1996): "Dialect levelling in Limburg. Structural and sociolinguistic aspects" *Linguistische Arbeiten,* Tübingen.

Kerswill, Paul (1994): *Dialects Converging,* Oxford.

Kerswill, Paul (1996): "Children, adolescents and language change" *Language Variation and Change 8*, Cambridge, s. 177-200.

Kerswill, P. og Williams A. (2000): "Salience as an explanatory factor in language change: evidence from dialect levelling in urban England" i Jones, M., E. Esch, og A. Lam, (red): *Contact-induced language change. An examination of internal, external and non-linguistic factors,* Berlin.

Kerswill, Paul (2001): "Koineization and accomodation" i Chambers, J. K. og P. Trudgill (red): *A handbook of language variation and change,* Oxford.

Kotsinas, Ulla-Britt (1994): *Ungdomsspråk* Uppsala.

Kristoffersen, Gjert (1996): "Noen grunnleggende banaliteter om tolkning av sosiolingvistiske forskningsresultater" i *Samspel & variation. Språkliga studier tillägnade Bengt Nordberg på 60-årsdagen* Uppsala, s. 223-235.

Labov, William (1994): *Principles of linguistic change. Internal factors* Oxford.

Mæhlum, Brit (1992): *Dialektal sosialisering* Oslo.

Romaine, Suzanne (1994): *Language in Society* Oxford.

Røyneland, Unn (2002): "Aldersavgrensning og ungdom som språkendringsagenter", i *Målbryting 5*, Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.

Thelander, Mats (1979): *Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsktal I/II,* Uppsala.

Trudgill, Peter (1986): *Dialects in Contact*, Oxford.

Vikør, Lars S.(1999): "Austlandsmål i endring" i Donali, I., T. Kleiva, T. Nesset, og H. Øygarden (red.): *Austlandsmål i endring,* Oslo, s.13-49.

Vanja Jahnsen:

Øst og vest for Akerselva
På vei mot ett oslomål?

I denne artikkelen vil jeg gjengi deler av hovedfagsoppgava mi i nordisk språk som ble levert våren 2001. Temaet for oppgava var talespråket i Oslo, og hovedhensikten var å undersøke hvordan språket i hovedstaden generelt har endra seg de siste 25 åra. Mer spesifikt var jeg opptatt av de to varietetene av oslomålet som man populært kaller for østkant- og vestkantspråk. En av målsetningene med oppgava var å kartlegge eventuelle endringer som har skjedd i de to talemålsformene.

Når jeg har lest oversikter og undersøkelser som er gjort av oslomålet, har det flere ganger slått meg at jeg ikke alltid kjenner meg helt igjen. Oslomålet har ikke vært emne for større forskningsprosjekter siden 1970-tallet, og tilgjengelige kilder for talemålet i byen støtter seg stort sett på eldre materiale. Disse framstillingene bærer derfor preg av å være noe forelda. Utgangspunktet for hovedfagsoppgava mi var altså en genuin interesse for oslomålet og dets utvikling i nyere tid, og et ønske om å tilføre nytt talemålsmateriale for å belyse språksituasjonen i byen.

Historisk skisse av oslomålet

Språket i Oslo kan tradisjonelt deles inn i to hovedtyper. Jeg har valgt å kalle disse to varietetene for *østkantvarietet* (ØV) og *vestkantvarietet* (VV). Det er på grunnlag av byens sosiale og politiske historie at disse to varietetene er geografisk atskilt. Dette skillet har sine historiske forutsetninger i og med at "østkanten" ble bebygd i takt med industriutbygginga i byen, med særlig sterk innflytting i andre halvdel av 1800-tallet. På "østkanten" ble arbeiderstrøkene liggende. "Vestkanten" ble tilsvarende middelklassens bydeler. Den språklige situasjonen i byen er altså i høy grad farga av utenomspråklige faktorer. ØV har sitt historiske grunnlag i den norske dialekta som geografisk hører til der og i Aker-distriktet for øvrig. Reint dialektologisk er det vanlig å regne ØV sammen med måla i det østlandske dialektområdet, nærmere bestemt til den målføregruppa som går under navnet midtøstlandsk. Det midtøstlandske dialektområdet kan karakteriseres som et overgangsområde mellom opplandsk – målet på flatbygdene rundt Mjøsa – og vikværsk – målet rundt Oslofjorden – og har derfor en blanding av opplandske og vikværske særmerker. Den andre språkvarieteten i Oslo, altså det jeg har valgt å kalle VV, er språkformen som kan stedfestes til de vestlige bydelene i Oslo og nabokommunen Bærum. I tillegg kan VV sies å ha status som en slags landsgyldig talemålsvarietet med ulike lokale uttalevarianter. Det er denne varieteten som ofte går under betegnelsen *standardtalemål*. Det er dette talemålet som Amund B. Larsen har i tankene når han snakker om «den dannede dagligtale» i sin avhandling om Kristiania bymål. Sitt historiske opphav har denne varieteten i 1700-tallet, da embetsstanden i Kristiania uttalte det danske skriftmålet med sine sørøstlandske uttalevaner. Under dansketida var det nettopp de øvre samfunnslaga, som bodde vest for Akerselva, som hadde mest med skriftspråket å gjøre. Følgelig har vi altså opprinnelig å gjøre med et slags blandingsspråk mellom skrift og tale.

Det er viktig å være klar over at det ikke er snakk om et klart skille mellom to separate talemålsformer i Oslo. Det er mer riktig å betrakte språksituasjonen som en glideskala mellom de to ytterpunktene ØV og VV. Oslomålets to hovedvarieteter har gjennom flere hundre år levd side om side, og det er grunn til å tro at de har øvd en gjensidig påvirkning på hverandre. Allerede Amund B. Larsen registrerte i sin studie av bymålet i Kristiania i 1907 en gjensidig påvirkning mellom de to ulike språkformene i byen. Før jeg gikk i gang med min egen undersøkelse, hadde jeg en intuitiv formening om at denne tilnærminga mellom de to språkvarietetene holder fram også i dag, og jeg utarbeida følgende arbeidshypotese som skulle testes ved hjelp av et feltarbeid: *De to språkvarietetene i Oslo konvergerer.*

Konvergensbegrepet brukes i talemålsstudiet som betegnelse på det forhold at et språk blir mer likt eller tar opp i seg trekk fra et annet språk. I mitt prosjekt ønska jeg å finne ut om mine antagelser om at de to talemålsvarietetene i Oslo blir mer like, var holdbare, og å undersøke hvilke språktrekk som eventuelt var framtredende i denne konvergeringsprosessen. Fordi det tradisjonelt sett er VV som innehar den høyeste prestisjen av disse målformene, er det naturlig å anta at østkantformene faller bort og erstattes av vestkantvariantene der språkformene er avvikende. Dette er imidlertid en sannhet med modifikasjoner. Mye forskning og litteratur på emnet språkutvikling viser at også såkalte lavprestisjeformer kan ekspandere og vinne terreng.[1] Sett i forhold til oslomålet vil det da være rimelig å anta at språ-

1 Se for eksempel Sandøy 1996, Trudgill 1974 eller Kristiansen 1997.

ket på østkanten holder seg, og kanskje også ekspanderer, til tross for at det opprinnelig har hatt lav status.

Sammenligningsmateriale

For å kunne dokumentere om det virkelig har foregått en språkendring, kreves det en sammenligning mellom to stadium av et språk, og en garanti for en viss kontinuitet mellom de to stadiene – dvs. en forsikring om at dette er to ulike tilstander av det samme språket (Labov 1994). Som sammenligningsgrunnlag for min egen feltundersøkelse brukte jeg representative beskrivelser av oslomålet henta fra ulike bøker og artikler. Det store prosjektet TAUS (Talemålsundersøkelsen i Oslo) har vært et viktig sammenligningsgrunnlag. Det foreligger her mye informasjon om språklige og sosiale forhold i Oslo i begynnelsen av 1970-åra. Jeg har i tillegg brukt enkelte hovedoppgaver om ulike bymål på Østlandet, og tilgjengelige oversikter over oslomålet.

Undersøkelsen

Jeg henta informantene mine på Jordal og Majorstua skole. Grunnen til at valget falt på nettopp disse skolene, er at de får elevene sine fra Oslo indre øst og Oslo indre vest. Informantenes talemål bør derfor være representativt for ØV og VV, som geografisk tilhører disse områdene. Jordal skole ligger sentralt til på Galgeberg mellom Vålerenga, Kampen og Gamlebyen i bydel Gamle Oslo ved Jordal stadion. Majorstua skole ligger i bydel 2, Uranienborg-Majorstuen, som er et typisk bolig-, forretnings- og kontorstrøk nord for Frogner og Homansbyen. I tillegg er Jordal og Majorstua områder som er sammenlignbare med Vålerenga og Frogner, som var stedene hvor TAUS-undersøkelsen fant sted. Informantgruppa bestod av 24 informanter mellom 13 og 15 år.

Jeg er selvfølgelig klar over at det er vanskelig å generalisere ut ifra et såpass lite informantgrunnlag, men det skulle i det minste la seg gjøre å peke på tendenser i språkutviklinga. Jeg valgte å legge vekt på ungdomsspråk, fordi flere forskere har pekt på at det er denne aldersgruppa som tidligst tar opp i seg språklig endring. Som utgangspunkt har jeg altså lagt til grunn den hypotesen at talemålet til unge språkbrukere er en god indikator på hvordan talemålet vil kunne komme til å utvikle seg.

Jeg hadde et ønske om å undersøke språket i bruk, og også å møte/snakke med informantene ansikt til ansikt. Derfor benytta jeg opptaksutstyr og kassettspiller under uformelle intervjuer med elevene. Hvert intervju varte litt over én klokketime, og de var todelte. Den første delen tok sikte på å samle inn generelle opplysninger som alder, foreldres yrke og oppvekststed, holdning til eget og andres språk, hvilke språktrekk som elevene la merke til, og ikke-språklige forhold som fritidssysler, interesser o.l. Den andre bolken var en hel rekke eksempelsetninger (84 stk.) som inneholdt de 13 språktrekka jeg var ute etter å kartlegge i undersøkelsen. Jeg leste setningene opp én etter én i to versjoner og ba informantene om å si dem høyt for å velge hvilken av setningene som falt dem mest naturlig. Jeg ba dem for eksempel om å uttale setningene "Jeg har sittet på med Lars hjem" og "Jeg har sitti på med Lars hjem". På denne måten fant jeg ut hvilken av de to formene "sitti" og "sittet" informantene trodde de brukte i sitt talemål.

Utvelging av språktrekk

Fordi jeg ønska å gi en nokså brei oversikt over språket i Oslo, valgte jeg å ta for meg språktrekk som gjelder både lydverk (fonologi), bøyninger (morfologi) og ordvalg (leksikon). Det var viktig å velge ut språktrekk med nokså klart skilte øst- og vestkantformer. Dette betyr selvfølgelig ikke at språksituasjonen i byen på noen måte utgjør en slik dikotomi. Ulikheter i det språklige repertoaret hos folk i Oslo har mer å gjøre med hyppighet av

Fonologiske variabler:	**Tradisjonell østkantvariant**	**Tradisjonell vestkantvariant**
1. /£/ av opprinnelig /l/	/£/ (/so:£/)	/l/ (/so:l/)
2. /£/ av opprinnelig /rð/	/£/ (bo:£/)	/r/ (/bo:r/)
3. Trykk i ord av fremmed opphav	trykk på 1. staving: (/'bannan/)	trykk på 2. staving: (/ban'an/)
Morfologiske variabler:		
4. Subst: fem. best. ent.	/-a/ (/veska/)	/-(e)n/ (/vesken/)
5. mask. best. flert.	/-a/ (/hesta/)	/-(e)ne/ (/hestene/)
6. neutr. best. flert.	/-a/ (/ta:ka/)	/-(e)ne/ (ta:kene/)
7. jamvektssubstantiv	/-a/ (/ha:na/)	/-e/ (/ha:ne/)
8. Verb: infinitiv	/-a/ (/setta/)	/-e/ (/sette/)
9. pret. svake verb, 1. klasse	/-a/ (/dansa/)	/-et/ (/danset/)
10. pret. sterke verb, 2. klasse	/-øy-/ (/brøyt/)	/-ø-/ (/brø:t/)
11. perf. part. sterke verb	/-i/ (/finni/)	/-et/ (/funnet/)
Leksikalske variabler:		
12. 3. pers. ent. fem. pron.	/hu/, /henner/, /a/, /henne/	/hunn/, /henne/
13. 3. pers. flert. pron.	/demm/, /dømm/	/di:/, /demm/

bestemte former. Når jeg i tabellen ovenfor framstiller ulike variabler som henholdsvis «tradisjonell østkantvariant» og «tradisjonell vestkantvariant», er det viktig å være klar over at dette er et høyst forenkla bilde av språksituasjonen, og at jeg med dette utelater variasjon innad i de aktuelle områdene. Hensikten med denne tabellen er kun å gi leseren et stilisert bilde av den tradisjonelle oppfatninga av de to varietetene som det har vært vanlig i oppslagsverk og oversikter over oslomålet.

Tjukk l av opprinnelig /l/

Den såkalte retroflekse flapen, eller tjukk *l*, som er den folkelige betegnelsen, er et sentralskandinavisk fenomen. Ellers i verden er lyden lite utbredt og er i så måte et eksklusivt fonem. Mye tyder på at tjukk *l* av gammelnorsk /l/ er utbredt i alle sosiale lag av Oslos befolkning, men selv om tjukk *l* er en lyd som finnes i hele Oslo-området, brukes den mest i de østlige bydelene.

Tjukk l av opprinnelig /rð/

Denne varianten av tjukk *l* har ikke like stor utbredelse som den som ble presentert ovenfor. En del grensemål har tjukk *l* av gammelnorsk /l/, men ikke av gammelnorsk /rð/. Med tanke på oslomålet blir tjukk *l* av gammelnorsk /rð/ vanligvis regna som en utprega ØV, og hører ikke til i det språklige repertoaret i VV. I min undersøkelse har jeg sett det som mest interessant å se på hvor godt tjukk *l* holder seg i ord som *bo£* og *ha£* (= *bord* og *hard*) hos mine informanter på Jordal, selv om jeg også har kartlagt bruken av slik former på Majorstua. Ifølge nyere undersøkelser er tjukk *l* i slike ord på retur i de østlige bydelene i Oslo og også i landet forøvrig.

Trykk i fremmedord

Østnorsk og vestnorsk har forskjellig trykkplassering i ordgrupper som *gå ut* og *ta opp*: I vestnorsk ligger trykket på adverbet: *gå 'ut, ta 'opp*, mens østnorsk har trykket på verbet: *'gå-ut, ta'opp*. I slike uttrykk bruker alle østlendinger den samme uttalen – den østnorske uttalen er med andre ord språksosialt fullt akseptert. Det gjelder derimot *ikke* når det samme uttalen brukes i fremmedord som *appelsin* og *banan* – her er det bare den vestnorske uttalen med trykk på siste stavelse som er sosialt gangbar: *apel'sin, ba'nan*.

Mye tyder på at trykkplassering i første stavelse i fremmedord er det mest stigmatiserte språktrekket i Oslo og på Østlandet for øvrig. Trykkplassering i første stavelse er et språktrekk som er lite utbredt i de vestlige bydelene, og her står vi kanskje ved kanskje den mest iørefallende forskjellen mellom de to språkvarietetene. Jeg var interessert i å undersøke hvor godt dette språkdraget holder seg i oslomålet, nettopp fordi dette er et trekk som er svært stigmatisert, er sterkt forbundet med ØV, og derfor står i en utsatt posisjon.

Hunkjønnsord i bestemt form entall

Hunkjønnsord i bestemt form entall finnes i oslomålet realisert med to ulike endelser, /a/ og /(e)n/. Den sistnevnte formen (som også kan kalles felleskjønn, ettersom gamle hankjønns- og hunkjønnsord da har samme endelse) er tradisjonelt sett mest forbundet med VV (og normalisert talemål), og fins ikke i andre norske dialekter bortsett fra bymålet i Bergen. A-ending i hunkjønnsubstantiv er det tradisjonelle i ØV, og det samme gjelder de fleste dialektene på Østlandet, i Trøndelag og store deler av Nord-Norge.

Hankjønnsord i bestemt form flertall

Hankjønnsord i bestemt form flertall har to ulike endinger i oslomålet, /a/ og /(e)ne/ (for eksempel /bi:la/ eller /bi:lene/). A-ending er tradisjonelt forbundet med ØV. I VV har /ene/ tradisjonelt vært den brukte formen, bortsett fra enkelte ord, spesielt ordet "gutta", som i VV ofte betyr noe annet enn "guttene". I dette spesielle ordet har østkantformen "gutta" faktisk spredt seg langt utenfor Østlandet.

Neutrumsord i bestemt form flertall

Denne variabelen har de samme to variantene som hankjønnsord i bestemt form flertall, /a/ og /ene/. Også her kan /a/-endinga knyttes til ØV, mens /ene/-endinga tradisjonelt forbindes med VV (enkelte ord som for eksempel "barna" og "beina" har a-ending også i VV).

Jamvektssubstantiv

At vi i dag har to ulike endingsvokaler, /a/ og /e/ i enkelte hankjønnssubstantiv i oslomålet, for eksempel "magan" og "bakken", skyldes ei lydhistorisk utvikling, den såkalte jamvektsregelen, som er felles for de østnorske dialektene. Jamvektssubstantiv på /a/ er felles for de østnorske dialektene, men i oslomålet avgrensa til de østlige bydelene. Former som en "haga" og en "hana" har vært høyfrekvente på østkanten, men nærmest fraværende i de vestlige bydelene.

Kløyvd infinitiv

I norrønt hadde alle infinitiver *a*-ending. I de østnorske dialektene i dag er dette forholdet mer komplisert. De såkalte jamvektsorda har beholdt de opprinnelige *a*-endingene, mens overvektsorda har fått *a*-en redusert til *e*; f.eks. *setta* og *sprette*. Det at man i et målføre opererer med to ulike infinitivsendinger, er et målmerke som kalles kløyvd infinitiv, og dette språktrekket finnes i hele det østnorske dialektområdet. VV har ikke kløyvd infinitiv, men *e*-infinitiv. Det interessante bli da å undersøke hvor godt a-endingene i infinitiv holder seg i ØV.

Preteritum av svake *-a/-et*-verb

I oslomålet finnes det to ulike former for endinger i preteritum av svake verb; for eksempel "hoppa" eller "hoppet". Ifølge Wiggen (1990) brukes i regelen "*-a* der riksmålet har *–et*." Det vil altså si at det i ØV er *a*-ending og i VV *et*-ending.

Preteritum av sterke verb som *bryte*

Ifølge Wiggen (1981) har den tradisjonelle fortidsformen med /æu/ i verb som *bryte* blitt erstatta med /øy/ i oslomålet (f.eks. /bræut/ > /brøyt/). Wiggen mener at denne utviklinga først og fremst er et sørlig kystfenomen, men at den nå synes å være på frammarsj i alle landsdeler. I VV er det ikke diftongen /øy/ som har vært mest brukt i slik fortidsformer, men derimot monoftongen /ø/. Denne formen har opphav i det norsk-danske skriftspråket.

Perfektum partisipp av sterke verb

I perfektum partisipp ender sterke verb i ØV normalt på /i/. Denne endinga har ØV felles med en rekke andre norske dialekter. I VV har endinga tradisjonelt vært /et/. I ØV har det vært vanlig med former som "sitti" og "finni", mens det i VV har vært vanlig med "sittet" og "funnet".

3. person entall hunkjønn

I oslomålet finnes det tradisjonelt hele fem ulike personlige pronomenformer i 3. person entall hunkjønn. Dette er /hu/, /a/, /henner/, /henne/ og /hun/. Wiggen (1981) hevder at den sistnevnte formen ikke kan sies å være en del av den tradisjonelle ØV, selv om den brukes av og til i formelle sammenhenger.

3. person flertall

Ifølge Wiggen (1981) er /døm/ den tradisjonelle formen i ØV både i subjekts- og objektsform. VV følger stort sett bokmålsnormen med formene /di/ og /dem/ som henholdsvis subjekts- og objektsform, men det er en velkjent tendens at /di/ også blir brukt som objektsform, særlig i trykksterk stilling.

Resultater

Mitt materiale viser at det er grunnlag for å hevde at de to talemålsvarietetene i Oslo nærmer seg hverandre, selv om vi fortsatt finner spor av det klassiske mønsteret at det er flere lavprestisje-former i ØV enn i VV. Undersøkelsen viste at enkelte språktrekk som før har vært forbundet med ØV, har blitt mer frekvente i språkbrukernes repertoar på vestkanten, mens på den andre sida flere av de tradisjonelle formene som før var karakteristiske for folk på østkanten, i liten grad preger deres talemål i dag. De konvergerende tendensene gjør seg stort sett gjeldende ved at typiske ØV-former som aldri har vært i bruk på vestkanten, forsvinner fra ØV. Dette dreier seg først og fremst om språktrekk som førstestavelsestrykk i fremmedord, tjukk *l* for norrøn /rð/, a-ending i intetkjønns- og hankjønnsord i flertall, jamvektsformer (på *-a*) i substantiver som *hana* og infinitiver som *setta* og i tillegg pronomenformene "døm" og "henner".

At tjukk l i ord som *bo£* ser ut til å stå svakt hos mine østkantinformanter, stemmer med resultater fra andre undersøkelser. Allerede Karsten Alnæs fant i sin hovedfagsoppgave fra 1963 at tjukk *l* for gammelnorsk /rð/ stod relativt svakt hos østkantungdommen. Også Elsa Kristiansen og Ellen Skolseg har i sine undersøkelser fra Drammen og Romerike funnet at tjukk *l* av /rð/ er mer utsatt for forandring enn tjukk *l* av /l/. Det er god grunn til å tro at dette språktrekket er svært stigmatisert. Da jeg leste opp slike ord med tjukk *l* for elevene, ble jeg ofte møtt med latter og artigheter, og flere av informantene gav uttrykk for at de syntes det hørtes svært bondsk ut.

Jamvektsformer ser i følge min undersøkelse ut til å forsvinne fra ØV. Dette stemmer også godt overens med undersøkelsene til Alnæs, Skolseg og Kristiansen. Et forhold det kan være verdt å merke seg, er at jamvektsformene ble oppfatta entydig negativt av alle informantene i min undersøkelse.

Hankjønnsord i bestemt form flertall var en kategori jeg var svært spent på. I Knut Westerns analyse av tallmateriale fra TAUS-undersøkelsen kom det nemlig fram at *a*-ending stod sterkt i ØV på 1970-tallet. Ut ifra egen erfaring var jeg i tvil om dette stemte med dagens talemål på østkanten. Mine antagelser ser ut til å være riktige, for i likhet med Skolseg fant jeg at *a*-ending i hankjønnsord i bestemt form flertall (*hesta, bila*) ser ut til å svekkes. Også Alnæs fant i sin undersøkelse i 1963 en slik tendens.

Det språktrekket som ser ut til å avvike mest i min undersøkelse fra resultatet i andre sammenlignbare arbeider, er trykk på første staving i ord av fremmed opphav. Både Kristiansen og Skolseg fant i sine undersøkelser at dette fenomenet sto forholdsvis sterkt hos deres informanter. I min undersøkelse oppgir informantene deromot kun å ha trykk på første stavelse i 15% av de aktuelle tilfellene, og det ser derfor ut til at et av "østkantvarietetens" mest klassiske språktrekk er på vei ut av talemålet i Oslo, mens det holder seg nokså godt andre steder på Østlandet.

Som tidligere nevnt finner vi også konvergens mellom ØV og VV ved at enkelte språktrekk som tradisjonelt har stått sterkt i ØV og mindre sterkt i VV holder seg i ØV og ekspanderer i VV. Eksempler på dette er *a*-ending i hunkjønnsord i bestemt form entall og *a*-ending i preteritum av svake verb. Av disse to nevnte kategoriene er det *a*-ending i hunkjønn som ekspanderer sterkest i VV. Datamaterialet mitt viser at *a*-endinger forekommer i nesten 60% av eksempelorda hos informantene fra Major-

stua. Også Western fant at *a*-endinger i hunkjønnsord var på frammarsj i VV. Han registrerte en økende bruk av slike former når han sammmenligna eldre og yngre informanter. En sammenligning mellom Westerns tallmateriale og mitt viser at denne framgangen for *a*-endinger fortsetter på vestkanten. Bruken av *a*-ending i preteritum ser også ut til å øke i frekvens i VV, men ikke i like stor grad som *a*-ending i hunkjønnssubstantiv.

Sett under ett viser undersøkelsen derfor at det ikke bare er det såkalte høyprestisjemålet som vinner terreng og utbredelse, i og med at VV konvergerer mot ØV ved to av språktrekka.

Litteraturliste

Alnæs, K. (1963): *Hovedlinjer av Oslodialektens utvikling i det siste hundreåret*. Upublisert hovedfagsavhandling, Institutt for nordisk språk og litteratur: Universitetet i Oslo

Hansen, E. (1978): *Oslomål Prosjektbeskrivelse og syntaktisk analyse av oslomål med henblikk på sosiale skilnader.* Skrift nr. 6 Hovedrapport. Oslo: Novus Forlag

Hansen, E. (1979): "vanlig Oslomål." *Språklig samling på folkemåls grunn*. Oslo: Novus Forlag

Jahnsen, V. (2001): *Øst og vest for elva. En sosiolingvistisk undersøkelse av talemålet i Oslo*. Hovedfagsoppgave i nordisk språk og litteratur: Universitetet i Oslo

Kristiansen, E. (1995): *Holdninger til vikværsk*. Hovedoppgave – Universitetet i Oslo

Kristiansen, T. (1997): "Opfattelser og holdninger: en undersøgelse af hvilken betydning de unges opfattelser af den sproglige normsituation har for deres egne sprogholdninger." *Ungdomsspråk i Norden. Föredrag från ett forskarsymposium.*

Labov, W. (1994): *Principles of Linguistic Change*. Volum 1: Internal Factors. Oxford UK

Larsen, A. B. (1907): *Kristiania bymål, Vulgærsproget med henblik på den utvungne dagligtale.* Kristiania

Sandøy, H. (1996): *Talemål*. Oslo: Novus

Skolseg, E: (1994): *Romeriksdialektens levekår i skyggen av Oslo.* Hovedoppgave Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo

Trudgill, P. (1974): *The Sosial Differentiation of English in Norwich*. Cambridge: University Press

Western, K. (1977): *a-endinger i Oslomål*. Universitetet i Oslo

Wiggen, G. (1981): *Oslo bymål Ei lærerrettleiing*. Oslo: Skolesjefen i Oslo/Pedagogisk senter

Wiggen, G. (1990): "Oslo bymål" *Den store Dialektboka*. Oslo: Novus Forlag

---

Olav Momrak Haugann:

"...Mest mulig av vår norske språkarv"

Under Avdeling for refuserte leserbrev til Aftenposten bringer nr. 2/2002 ett med overskrifta *Dårlig språk?* av Olav Gunnarson Garfors. Han avslutter med å skrive: "Skal vi en gang få til ett skriftspråk her i landet, må vi i det minste være villige til å akseptere mest mulig av vår norske språkarv." Generelt sett er dette et greit utgangspunkt, men utsagnet må presiseres.

Det som fikk Garfors til å skrive, var at Aftenposten i forbindelse med værvarsel hadde rettet *skya* og *halvskya* til *skyet* og *halvskyet*. De to førstnevnte verbformene er norske, ingen tvil om det. Men faktisk er jeg enig med Aftenposten på akkurat dette punktet.

I nr. 1/2000 argumenterte jeg for *-et*; jeg tillater meg å gjenta argumentasjonen – med et tillegg – her:

> Som kjent kan det i dagens bokmål heite *kastet* eller *kasta* i fortid. [...] Aasen ville ha *kastade*, jf. i *Mellom bakkar og berg*: "Men der leikade fisk nedi kavet." Riksmål har *kastet*, denne forma bør etter mitt syn bli obligatorisk i framtidas norske skriftmål.
>
> To grunnar:
>
> 1) Aasen meinte – og eg er einig – at det skal vere ein viss balanse i lydar og endingar i eit språk. Slik det er nå i nynorsk og "radikalt" bokmål, så har det blitt for mange *a*-er. Derfor må *kasta* bort.
>
> 2) Det dreier seg om å samle Noreg språkleg sett, da må også riksmålet få noko.

Her tilføyer jeg: Det grunnleggende for meg og – håper jeg – for Garfors og andre samnorskfolk, er de tre grammatiske kjønna (*en spade, ei bru, et hus*). Dette er typisk for alle norske dialekter unntatt én: Bergen bymål. Men bergenserne har *kastet, skyet* osv. Og bergenserne bør også få noe når vi skal samle Norge språklig sett. Hadde det ikke vært dialektgrunnlag for nevnte fortidsformer, hadde det kanskje vært verre; imidlertid er det det, nemlig i nevnte bymål.

Forøvrig er jeg glad for at Garfors vil ha *etter, fram, golv* i stedet for *efter, frem, gulv*. *Svart* må vi naturligvis også ha. Imidlertid er det en viss forskjell på *sort*, som vel bare betegner farge, og *svart*, som også kan bety skitten. Kanskje vi derfor trenger både *sort* og *svart*; obligatorisk – mener jeg – må være *svart-kvitt* (og *kvitlauk*; det er få *au*-lyder i bokmål). Angående *kvit* så har jeg argumentert for *kv-* i forbindelse med noe som jeg skrev om *hv-, kv-* og *v-* (*Nynorsken kan leve videre i bokmålet*, nr. 2/2000).

Inger Jahr
Ormlesollen 3
4633 KRISTIANSAND

B
BLAD
Returadresse:
SPRÅKLIG SAMLING
Postboks 636 Sentrum, 0106 OSLO

Innhold

Redaksjonelt 2

Rolf Theil Endresen: Bymålsforsking på Sør-Austlandet 3

Språklig samlings litteraturpris 1974 til Rolf Stenersen 10

Eskil Hanssen: Talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS) – et tilbakeblikk 11

Marianne Dahl: Talemålsstrategier blant barn og unge i Sandefjord 16

Vanja Jahnsen: Øst og vest for Akerselva. På vei mot ett oslomål? 27

Olav Momrak Haugann: «...Mest mulig av vår norske språkarv» 31

Hegland Trykkeri A.s - Flekkefjord